

2019 • 4

LXXII. évfolyam • április

művelődés

közművelődési havilap

művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:

Dáné Tibor Kálmán (főszerkesztő)
Benkő Levente (vezető szerkesztő)
Balla Sándor
Demeter Zsuzsanna
Péter János

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 – 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj

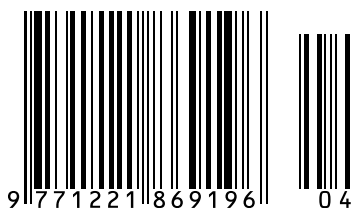
Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Fazakas Botond

Nyomdai munkálatok:

IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 3 lej

9 771221 869196 0 4

Tartalom

Máté Erzsébet: „...néha az is okozhat örömet, ha engedjük a másikat hintázní” . 3

közösség

N. Gyurkovits Róza: A Csemadokban mindenki megtalálhatja magát 4

Szente B. Levente: „...a tudás nem a személyektől, hanem inkább
a közösségektől függ” 9

emlék-lapok

Fülöp László: Haller János erdélyi főúr vásárlásai Bécsben 1686-ban. 12

galéria

Jánó Mihály: Szélgjegyzetek Barabás Miklós önéletrajzához (1.) 16

Máriás József: Egy kezdeményezés, amelyből hagyomány lett. 21

könyvesház

Pozsony Ferenc: Hagyományos népi mesterségek Háromszéken és Erdővidéken 24

tudomány

Farkas György: Műanyagok az életterünkben: ártalmasak, vagy sem? 26

Lapszámunk szerzői:

Farkas György – vegyész, ny. egyetemi oktató, Kolozsvár

Fülöp László – ny. egyetemi tanár, Kaposvár

Jánó Mihály – művészettörténész, Sepsiszentgyörgy

Máriás József – ny. újságíró, Nyíregyháza

Máté Erzsébet – újságíró, könyvtáros, Kolozsvár

N. Gyurkovits Róza – újságíró, Dunaszerdahely (Szlovákia)

Pozsony Ferenc – néprajzkutató, egyetemi tanár, Kolozsvár

Szente B. Levente – költő, újságíró, Székelykeresztúr

Címlapon fantáziakép a műanyagszennyezés káros hatásairól.

A hátsó borítón Barabás Miklós A verestoronnyi szoros című akvarellje.

Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület

RMDSZ – Communitas Alapítvány

Hargita Megyei Kulturális Központ

Hargita Megye Tanácsa

Kovászna Megyei Művelődési Központ

Kovászna Megye Tanácsa

Médiapartnerek:

„...néha az is okozhat örömet, ha engedjük a másikat hintázní”

A mikor az Octavian Goga (Kolozs) Megyei Könyvtárban a magyar részleg (Magyar Sarok) megnyitására készültünk, egy általam nagyon tisztelt egyetemi tanár megkérdezett, mivel tudnám meggyőzni, hogy erre az úgynevezett sarokra szükségünk van. Bevallom, felkészületlenül ért a kérdés, nem tudtam válaszolni. Valóban – mit mondhatni egy magyar vezető értelmiséginek, miért is fontos, mivel több, miért kellett nekünk egy magyar sarok a megyei könyvtárban? Most sem tudom, hiszen én arra készültem érvekkel és érzelmekkel, hogy más, a többség(i), a könyvtárigazgatóság, a sajtó veti fel majd ezt a problémát. Hogy esetleg a megye vezetőségét kell meggyőzni, hogy harmincvalahány év után egészen normális gesztus lesz egy külön részleg kialakítása a kolozsvári és a megyei magyar közösségnek, ahol nemcsak könnyebben férnek majd hozzá a magyar nyelvű állományhoz, hanem ahol különböző gyermek-, kamasz- és felnőtt-tevékenységeket rendeznek – magyarul –, ahol szerzői estek, előadások, vitarendezvények lehetnek, ahová a gyermek délután betérhet házi feladatot írni, ahol babzsákra ülve bekuckózhatja magát egy jó könyv mellé, ahol társasjátékozhat (ahogyan mi is tettük valamikor), kézműveskedhet, hangos könyvet hallgathat, ahol a kisunoka a nagymamával, kistesó a nővérével kisszékre ül, hangosan olvas, aztán felugrik, hogy amit hallott, azt le is rajzolná. Soroltam volna így, egy szuszra. Persze, nem nagy kunszt – mondhatnánk –, nekünk ott volt a megyei tanács alelnöke, Vákár István, aki felvállalta és cipelte a nehezét.

A könyvtár vezetőségének – érthető módon – nem kellett elmagyarázni, hogy miért praktikus öt emeletről egybehordani a magyar nyelvű kiadványokat. Ez nemcsak az olvasónak, hanem a könyvtárosnak is előny, hiszen így átláthatóbbá vált az állomány, látszik, hogy mi van, mi nincs, mit kell beszerezni, miért érdemes ide betérni. A bűvárkodást el lehet kezdeni Jánosi Andrea lenyűgöző sorozatával, fel lehet fedezni a Hold-világot, bele lehet lapozni Vodolazkin Lauroszába, Clancy, Márai vagy Frei Tamás könyveibe, rá lehet csodálkozni Janikovszky Éva világára, fel lehet kutatni a Murok Matyjit, bele lehet borzongni Ransom Riggs soraiba... Szóval nem kellett senkit meggyőzni, hiszen itt mindenki tudja, hogy – Timo Parvelát idézve – „néha az is okozhat örömet, ha engedjük a másikat hintázní”.

2017-ben az egyik erdélyi világhálós portálon megjelent egy eléggé dühös írás, amely úgy fogalmazott, hogy a nem értelmiségi, nem középosztálybeli olvasók magyar nyelven szinte semmihez nem jutnak hozzá, hogy hiányoznak az igényes könyvesboltok (?), a szerző pedig végül fanyarul állapította meg, hogy a félszáz ezer kolozsvári magyarra nem jut egy becsületes közkönyvtár. Nos, egy közkönyvtár életét egészen konkrét tényezők alakítják: az egyik a pénz, a másik a statisztika. Ezzel persze nem mondunk újat, hiszen a pénz és a pénz... de minket valóban a statisztika is kötelez. Egy közpénzből működő könyvtár csak akkor tud a költségvetéséből a kisebbség nyelvén könyvet, filmet vásárolni, ha ezt a lépését konkrét adatok támasztják alá, más szóval, ha a könyvtári belépővel rendelkező olvasók száma ezt indokolttá teszi. 2019-ben a megyei könyvtár olvasóinak 4,3 százaléka volt magyar, ami azt jelenti, hogy a magyar nyelvű állomány csak ennek arányában bővíthető. Félretéve a bükkfanyelvű kimutatást, ha mi kevesen iratkozunk be valamely tékába, ráadásul ennél is kevesebben valljuk magunkat magyar nemzetiségűnek, akkor nem panaszkodhatjuk fel azt az Octavian Goga Megyei Könyvtárnak, hogy Kolozsváron a félszáz ezer magyarra bizony nem jut egy becsületes közkönyvtár...

Nos, mi is lenne ez a magyar sarok?! Egy olyan részlege a megyei könyvtárnak, ahol egy emeletnyi teremben folyamatosan történik valami. Kulturális tér – amely zordon hangzása ellenére nagyon is vidám, mert miért is kellene a kultúrának kimértnnek, fennköltnek lennie –, egy olyan tér, ami egyszerűen a miénk. Ahol folyamatosan bővül a magyar állomány, amely mindenki számára nyitott, ahol időt szakítunk, mert időt kell szakítanunk a könyvre, ahol helye van a csendnek, a zajnak, a vitának, ahol muszáj egymásra figyelni, lelassulni és felszínre hozni azt a többletet, ami mindenkiben ott van valahol – az olvasás szeretetét.

N. Gyurkovits Róza

A Csemadokban mindenki megtalálhatja magát

Bárdos Gyulával, a Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség – Csemadok országos elnökével múltról, jelenről, jövőről

Egyszerre töltötte be a politikai párt, az érdekérvényesítő, a társadalmi képviselő, az identitásmegőrző és közösségépítő szerepét...

Hetven év nem kis idő. *Aggastyánnak tekinthető már a Csemadok?*

Hetven év valóban nem kevés, különösen, ha tudatosítjuk, hogy nemzetreszünk története mindösszesen száz évet ölel fel, s ebből a száz évből hetven év a Csemadok szervezeti kötelékében-kezeiben és tevékenysége kíséretében telt el. Voltak persze eltérő szakaszai a szervezet életének, hiszen az első negyven éve – 1949-től 1989-ig – úgy telt, hogy a csehszlovákiai magyarság mindenese volt. Egyszerre töltötte be a politikai párt, az érdekérvényesítő, a társadalmi képviselő, az identitásmegőrző és közösségépítő szerepét is, bár tény, hogy amikor létrehozták, más feladatot szántak neki. Hetven éve olyan rendszerben éltünk, amikor az állampárt döntött a Csemadok létrehozásáról, saját vezető szerepének biztosítása érdekében, s azt is világosan kimondta: senki ne gondolja, hogy a magyar érdekérvényesítés szervezete lesz. Nem a kommunista párton múltott, hogy ez az elvárás igazán soha nem teljesült. A magyarság ugyanis a teljes jogfosztottság, a tiltások évei

után fantasztikus élményként élte meg, hogy van egy szervezete, melyben újra szabadon beszélhet magyarul, megélheti magyarságát, s ez hatalmas energiákat mozgatott meg. Sorra alakultak az alapszervezetek, újraindult a magyar élet. Ezzel nem számoltak azok, akik úgy gondolták, a legfelsőbb vezetésen keresztül ők irányíthatják és kordában tartják majd a Csemadokot. A Csemadok ugyanis önálló életet kezdett élni. Azt hiszem, ennek köszönhető, hogy a mai napig fennmaradt. Kormányok és rendszerek – különböző okok miatt – változtak, de helyi szinten az emberek mindentől függetlenül fontosnak tartották, hogy továbbra is megszervezzék magukat, hogy énekeljenek, táncoljanak, színdarabot játsszanak, vitázzanak, véleményt mondjanak az ország és a közösség dolgairól. Igaz, hogy a szervezet vezetője helyi szinten is csak „elvtárs” lehetett, de a legtöbb helyen nem mertek ellenszegülni, amikor a tagság a központi elvárással ellentétes dolgokat valósított meg, mert féltek a népharagtól. A Csemadok tehát rövid időn belül kettős életet kezdett élni.

200 gyermekkel dolgozik a somorjai Csali Gyermekek Néptáncgyűttes

Jóka községben negyven éve dolgozik a Jókai Folklorcsoport

A legfelsőbb vezetés megpróbált eleget tenni formálisan az ideológiai elvárásoknak, ez azonban nem jelentette, hogy a szervezet is behódolt.

Manapság már nem szokás arról beszélni, hogy mit is jelentett a Csemadok megszületése a magyar közösség talpraállása szempontjából. Pedig a legstabilabb ötvenes években történt velünk valami nagyon fontos. Ez a népszámlálási adatokból is kiolvasható. 1950-ben – a deportálások, kitelepítések és rezlovakizáció következtében – 367 733 ember vallotta magát magyar nemzetiségűnek Csehszlovákiában, 1961-ben viszont már 533 934 fő. Ez 45 százalékos növekmény volt. Jól szervezett közösség nélkül aligha ment volna.

Még érdekesebb a kép, ha az egyes közösségek történetét nézzük meg. Kiolvasható belőlük, hogy milyen erős hatással volt a Csemadok tevékenysége arra, hogy az érintett régió fejlődése milyen irányt vett. Ahol komoly munkát végzett a Csemadok, megszervezte a közösséget, maga döntötte el, milyen darabokat visz színre, milyen rendezvényeket tart, ott máig tetten érhető, hogy nagyszülő, szülő és gyerek együtt vesz részt ebben a munkában. A folytonosság, a folyamatosság, a hagyományörzés és megújulás, vagyis a magyar tradíciók megélése mindig ott volt a Csemadok munkájában.

Úgy is mondhatnám: a Csemadoknak köszönhetően egyre több helyen nyílt újra a magyar iskola s lett egyre több gyerek a magyar iskolákban. Később pedig a magyar iskolák megőrzésében, megmentésében is fontos szerepet játszott. Formálisan és a felsőbbségnek írt jelentésekben táncolt-énekelt a Csemadok, helyileg azonban kemény érdekvédelmet is végzett. Hogy erre nem csak helyileg képes, az 1968-ban, az enyhülés, az ún. prágai tavasz időszakában mutatkozott meg markánsan. Az érdekvényesítés, a jogalkotás területén a mai napig legfontosabb alkotmánytervény-tervezet született meg a Csemadok keretei közt. Ha ugyanis az akkor megfogalmazott alkotmánytervény a nemzeti kisebbségek jogállásáról megvalósul, a rendszerváltáskor lett volna és ma is lenne mire építeni. Hozzáteszem: akkor a Csemadokban megszűnt a kettősség, a csúcvezetés és a tagság akarata találkozott. A hét évtized tapasztalata mondatja velem, hogy a Csemadok létének az ilyen szakaszokban volt a legerősebb. Sokan próbálták-próbálják rásütni a Csemadokra a kriptokommunista bélyeget, pedig a kép nem fekete-fehér, hiszen még az egykori legnagyobb elvtársak között is akadtak, akik elnézően viszonyultak a játékszabályok megsértőikhez, ha azok közösségi érdeket szolgáltak.

A 68-at követő husáki éra, a normalizáció viszont újra elvette az érdekképviseleti lehetőséget a szervezettől.

És ez az állapot újra visszahozta a hős-kort, újra kettős életet kezdett élni a Csemadok, s ez kitartott 1989-ig. A rendszerváltás nagy dilemmája az lett, hogy a Csemadok legyen-e a magyar párt, vagy maradjon meg kulturális szervezetnek. Végül maradt társadalmi és közművelődési szervezet, de a megalakuló különböző színezetű pártokat lényegében csemadokosok hozták létre, tehát bizonyos értelemben a politikai érdekképviseleti tevékenység került át más szintre. Ez utólagosan is jó döntésnek bizonyult. A rendszerváltás kezdetétől megszűnt volt a magyar politika, mára kibékíthetetlen ellentétek feszülnek a pártok között, kimondottan jó tehát, hogy van egy olyan szervezet, amely az ideológiai és politikai nézetkülönbségek ellenére tud olyan közös alapot teremteni, amelyben mindenki megtalálhatja magát, aki egyetért a programjával, akinek fontos, hogy magyar az anyanyelve és a kultúrája, magyarul akarja megélni a mindennapjait. Társadalmunk, közösségünk összefogása, összetartása az egyik legfontosabb célunk és feladatunk.

**A folytonosság,
a folyamatosság,
a hagyományörzés
és megújulás, vagyis
a magyar tradíciók
megélése mindig ott volt
a Csemadok munkájában.**

Az utóbbi harminc évben tudja-e teljesíteni ezt a küldetését a Csemadok? Változások során ment át, elvesztette a működéséhez szükséges pénzügyi támogatást, kizárólag projektalapú pályázati forrásokhoz tud hozzájutni. Sziszifuszi munka lehet ilyen körülmények közt biztosítani a túlélést.

Teljesen új alapokra kellett helyezni a Csemadok működését, amikor a Mečiar-érában megszűntették a működési támogatást. Korábban országosan több mint száz alkalmazottja volt, 1996-ban azonban a szlovák költségvetésből már egy fillért sem kapott, szerkezetileg így teljesen át kellett alakítani, a területi titkároknak ezután maguknak kellett előteremteniük az anyagiakat a munkájukhoz. Bauer Győző akkori elnök rengeteg munkát fektetett bele, hogy ne kelljen

szélnék ereszteti a szervezetet és eladni az ingatlanainkat. Szerencsére a mindenkor magyar kormányok részéről is volt hajlandóság, és segítettek. Nehéz idők voltak, de megmaradt a Csemadok. Helyi önkormányzatok, vállalkozók, természetes személyek is rendszeresen beszálltak a támogatásba. Tagdíjaival a Csemadoktagság is. Az utóbbi években jobb helyzetben vagyunk. A magyar kormány jóvoltából a kiemelten fontos nemzeti intézmények sorába kerültünk, így a szükséges támogatást a magyar kormánytól kapja meg a Csemadok. Hozzátenném: ez nagy szégyen Szlovákiára nézve, mert nekünk ezt a pénzt itt kellene megkapnunk, hiszen a Csemadok a rendszerváltást követően is – a mai napig – ellát állami feladatokat, viszont egy centet sem kap a működése fenntartására. Programokra, rendezvényekre pályázat útján kapunk pénzt, de ha a magyar kormány nem folyósítana támogatást, nem tudna szervezetként fennmaradni a tizenhét területi és két városi (Kassa, Pozsony) titkárság, az ötszáz alapszervezet és a több mint ötvétezer tagság. Nélkülük viszont nem maradna meg a társadalmi erőnk. Nem véletlenül viseljük nevünkben első helyen, hogy társadalmi egyesület vagyunk. Az elmúlt harminc évben többször is szükség volt arra, hogy magyar közösségünk kiálljon magáért, olyankor mindig a Csemadok tagsága mozdult meg. A fennmaradásunk is az ő közösségi szolgálatuknak köszönhető. A szlovák nagypolitika különösebben ma sem szeret bennünket, s bár most visszafogottabb időket élünk, az nem változott, hogy mi, magyarok továbbra is „nemzetbiztonsági kockázatot” jelentünk, s gyanakodva néznek ránk.

Az elmúlt harminc évben többször is szükség volt arra, hogy magyar közösségünk kiálljon magáért, olyankor mindig a Csemadok mozdult meg.

Nem olyan régen megszületett Szlovákiában a nemzetiségi kulturális alapról szóló törvény. Ebben az alapon elég jelentős költségvetési pénzösszeget van elkülönítve. A törvény vegyespárti kidolgozói szívesen állítják, hogy a jogszabállyal megszületett a kisebbségi kulturális autonómia intézménye. Önöket, a Csemadokot bevonták-e valamilyen módon a törvény kimunkálásába? Ígéretet kaptunk, de megkeresésre nem került sor. A Szlovákiai Magyarok

Fiatalszerkesztők Szenczi Molnár Albert (1574–1634) szobránál Szencsen

Kerekasztalán és a kormány kisebbségi bizottságán keresztül próbáltunk változásokat kieszközölni, hogy a politikai megosztottság miatti súrlódásoknak elejét vegyük, a javaslatunk el is készült, de ezek nagy részét figyelmen kívül hagyták az előterjesztők. Máig nem értem, miért nem lehetett tényleges önkormányzatiságot beépíteni a jogszabályba legalább olyan szinten, hogy az egyes nemzeti kisebbségekből felálló tanácsadó bizottságok minden tagját az érintett nemzeti kisebbség válassza meg. A magyarok esetében kodifikált öttagú bizottságba a magyarság csak három személyt delegálhat, két főt az alap igazgatója nevez ki, saját döntése alapján. Állítólag azért, hogy biztosítva legyen a szakmaiság... Ez a közösségeink lenézése. A kulturális alapról szóló törvény megszületését pozitív dolognak tartom, fontos, hogy valami elkezdődött. Problémát az jelent, hogy ez a jogszabály sem olyan, amilyen lehetett volna. Mert például a törvény azt sem mondja ki, hogy az alap vezetője a kisebbség sorából kerül ki, holott az elvárható lenne, sőt akár még az is, hogy a legnagyobb létszámú nemzetiségi közösség képviselője legyen az. Ha például kormányváltásra kerül sor,

senki és semmi nem garantálja, hogy az alap igazgatói posztjára olyan személy kerül, aki tisztában van azzal, hogy milyen a kisebbségi lét. Nem akarom az ördögöt a falra festeni, de kerülhetünk mi még olyan helyzetbe, amilyenben a mečiari korszakban voltunk, amikor a nemzeti kisebbségek kultúrájára szánt összeget az ellenük való uszításra használták fel. Ebből készült a *Slovenská Republika* napilap melléklete, amelyben szlovákok magyarázták, hogy mennyire veszélyesek a magyarok... Bár remélem, ide már nem süllyedünk vissza, mégis foglalkoztat, hogy miért nem lehetett olyan törvényt elfogadni, amelyben a kisebbség számára olyan garanciákat biztosítanak, amelyeket egyetlen regnáló kormány sem játszhat ki. A törvény tehát a jelen formájában csak fél siker, messze nem kulturális autonómia, nem önkormányzás, csak annak a látszata. Példa arra, hogy akár meg is lehetne csinálni, de azért még sem engedjük meg...

Mit mutatnak a kulturális alap első évének tapasztalatai?

Azt, hogy problémák vannak, nem működik igazán jól a rendszer. Számos olyan

rendezvény van, amely már bizonyította, hogy nem virtuális, kamu rendezvény, mégsem kapta meg a támogatást, vagy csak jókora késéssel. Évek óta folyamatosan meglévő rendezvények nem kaptak akkora támogatást, mint a korábbi években, miközben jótollú pályázatírók által papírra vetettek meg – mert a papír mindent elbír –, amelyeknek a közösség szempontjából hatásuk nincs, rengeteg pénzt emésztenek fel. Adok esélyt arra, hogy a jövőben ez a helyzet változni fog, hogy az alap túllép a gyermekbetegségeken, de attól a tény még tény marad: közösségünk szempontjából az alap nem hozott akkora kedvező változást, amekkorát igyekeztek beharangozni.

Az egész Kárpát-medencére kiterjedő kapcsolataink vannak minden szinten, részt veszünk egymás kulturális rendezvényein, egyeztetéseket is tartunk.

Ernyőszerkezeti feladatát el tudja látni a Csemadok? A közművelődési ágból a rendszerváltást követően számos szakterület vált ki és hozott létre önálló szervezetet, intézményt. Ezeknek a működése kötődik-e még a Csemadokhoz valamilyen formában?

1989-et, még inkább az 1996-os finanszírozásmegvonást követően új csoportok, szerveződések jöttek létre akár ágazati, de regionális vagy helyi alapon is, s mind a Csemadokkal szemben pozicionáltak magukat. Ilyen szempontból teljesen új helyzet állt elő. A Szlovákiai Magyar Művelődési Intézetet, amelyet mi alapítottunk, már önálló lábakon áll, mert csak így lehetséges biztosítani a munkájához szükséges anyagi forrásokat. Ennek ellenére továbbra is szorosan együttműködik a Csemadokkal, több országos rendezvénynek a szervezője, számos, a területi választmányok által szervezett országos rendezvénynek pedig a szakmai háttérrel biztosítja. A néprajz, a mesemondás, a citerázás, a gyermekszínházi, a nótaverseny terén a megbízásunk alapján ők a szervezők. A versenyeket igyekeztünk úgy felépíteni, hogy minden területi választmányunknak legyen egy országos rendezvénye, s ez bevált. Emlékszem, két évtizede, amikor a Tompa Mihály Napok Rimaszombatban elkezdődtek, milyen sokan kételkedtek a sikerében, ám ők helytálltak, s azóta is nívósan szervezik meg és fejlesztik.

Kodály Napok Galántán 2014. május 16. és 18. között

Ott tartunk, hogy ahol még nincs ilyen rendezvény, ott is szeretnének országos fesztivált. Nagy öröm számomra, hogy két éve, az 50. évfordulón visszatalált Zselizre az országos népművészeti fesztivál. Megköszöntük azoknak, akik a köztes években felvállalták, a deákiaknak különösen, mert ők tartották életben legtovább. Deáki ragaszkodott hozzá, hogy neki is legyen országos akciója, s mivel a falu jelentős magyar kulturális emlékek hordozója, hozzá kötődik első összefüggő nyelvemlékünk, a *Halotti beszéd*, fontos emlékhely a templomuk és Szent István-szobruk, így közösségünk ott tartja meg az országos Szent István Napokat. Éberhardon, ahol Apponyi Albert van eltemetve, már több éve megszervezzük a Nemzeti Összetartozás Napját, s ezzel is jelezzük, hogy nekünk mint közösségnek valamennyi ünnepnapunk és emléknapi fontos, mert emlékeznünk kell, hogy okulni tudjunk a történetekből. A magyar kultúra napját minden év januárjában Galántán tartjuk meg. Az anyagi nehézségek ellenére több ilyen regionális vagy helyi rendezvényünk is van... Évente ötezer rendezvénye van a Csemadoknak. Ha belegondolunk, hogy ezt hányan szervezik, mennyien vesznek részt rajta, milyen széles palettán mozgunk, ez nem kevés. Ha valaki elhúzná a száját, hogy csak őt vezető tagja van a Csemadoknak, azt mondom: mutassanak még egy ilyen szervezetet vagy pártot. Mutassanak olyan egyesületet, amelynek tagsága azért fizet illetéket, hogy ebben a szervezetben munkát végezhesen! Ezért kell kalapot emelni ezek előtt az emberek előtt.

Úgy látja hát, hogy az egyre növekvő individualizmus korában sem kell aggodni a Szlovákia Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség jövőjéért?

Remélem. Fontos, hogy jelenleg a magyar kormányhoz köszönhetően a működésünk alapjai biztosítottak. A központ, a művelődési intézet, a területi választmányok dolgoznak, végezni tudják szervezői és kapcsolattartói munkájukat, rendszeres találkozóink is vannak, hogy ha kell, koordinálni tudjuk tevékenységünket. Az egész Kárpát-medencére kiterjedő kapcsolataink vannak minden szinten, részt veszünk egymás kulturális rendezvényein, egyeztetéseket is tartunk. Ezek a kapcsolatok vezetőktől függetlenek, kiépültek, nem szűnnek meg, ha más kerül a szervezet élére. Baráti kapcsolatok is egyben, erősítik identitásunkat, tudatosítják velünk, milyen közösséghez tartozunk. Látjuk, a megmaradásért folyó cselekvésünkben nem vagyunk egyedül. Ha máshol, ha más körülmények közepette is, de megy a magyar megmaradás, mi sem adhatjuk fel, nem mondhatunk le róla még a legkisebb szórványainkban sem. Nagyon örülök annak, hogy a legutóbbi közgyűlésünk óta jelentős változást értünk el a szórványokkal való munka területén. Elnökségi tagunk, Kiss Beáta tudományos alapokon nyugvó koncepcióval tart gyümölcsöző szakmai kapcsolatot a szórványrégiónokkal, hogy nekik is meglegyen a lehetőségük anyanyelvi kultúrájuk megéléséhez. Ha másképp nem megy, őket juttatjuk el a magyar kultúrához. Fellendülőben van az ifjúsági programunk is. Sok helyen kapcsolódnak be a Csemadok munkájába

a fiatalok, s általa, hogy a szövetségen belül létrehozható a fiatalok szervezete is, sok helyen élnek ezzel a lehetőséggel. De a társadalmi presztízszünk is megerősödött. Egyre több olyan tisztségviselőnk van, aki választott helyi vagy megyei képviselőként, polgármesterként is bizalmat kapott. Ők tudják, mi szükséges a helyi tevékenységhez és magyarságunk megmaradásához, s ebben segíteni is tudnak.

Hogyan készülnek a 70. évforduló megünneplésére?

Már tavaly óta azon dolgozunk, hogy az évforduló a visszaemlékezésre, a köszönetre adjon lehetőséget helyi, regionális és országos szinten is. Nem véletlenül Érsekújvár lesz a helyszíne a március 9-ei országos ünnepi közgyűlésünknek, ugyanis az első Csemadok-szervezet ott jött létre, ráadásul egy nem könnyű időszakban Sidó Zoltán sokáig vezette a szövetséget. Az ünnepségen megköszönjük mindazok munkáját, akik lehetővé tették, hogy mi vagyunk, de a legtöbb embernek helyi szinten fogjuk kifejezni köszönetünket. Szeretnénk, ha az ünnepségek új lendületet adnának országszerte a Csemadok munkájához. A rendezvényen ott lesznek testvér- és partnerszervezeteink a Kárpát-medencéből és itthonról is, de semmiképpen nem szeretnénk itt megállni. Nem állunk olyan jól, mi felvidéki magyarok, nem vagyunk olyan szellemi kondícióban, hogy ne kelljen új lendületet vennünk. Megpróbáljuk magunkat megerősíteni, mozgásba hozni, mert nagyon sok szervezetünk nagyon jól működik, de vannak olyan régióink is, ahol még nem találták meg azt az embert, aki ezt a nem egyszerű tevékenységet lendületbe hozná. Ahol arra van szükség, ott változtatni kell. Állandó feladatunk

Zoborvidéki népviseletbe öltözött asszonyok Simek Viktor zsérei festőművész pozsonyi kiállításának megnyitóján, 2019-ben

a fiatalítás, a fiatalok megszólítása és bevonása munkánkba, mert pontosan látjuk, hogy a technikai csodák, az új kütyük térhódítása ellenére az emberek nagyon pozitívan élik meg, ha valaki személyesen megszólítja őket, személyes kapcsolatokat tart velük. Ilyen szempontból tartom nagyon fontosnak a klubmozgalmat a Csemadokon belül. Magam is voltam klubvezető, szervezetem érdekes találkozókat, s láttam, mit jelentett, amikor például Balczó András olimpiai bajnokkal beszélgethettünk. Példaképek is kellene. Fontos, hogy időnként művészekkel, tudósokkal lehessen eszmét cserélni kis és nagy dolgokról, magunkról és a világról. Ilyen élményeket semmilyen kütyü nem pótol. Nem beszélve arról, hogy a közösségformálás, a közösségépítés politikai okokból megosztott társadalmunkban rendkívül kívánatos. A Csemadok az a hely, az a szervezet, amelynek különböző csoportjaiban zavartalanul tudnak együtt létezni, összefogva dolgozni a más-más véleményét valló emberek

is. Egymásra tudnak találni, ha arra figyelnek, amiben mind azonosak, egyformák vagyunk. Rengeteget utazom, nagyon sok emberrel találkozom, s mindenütt azt tapasztalom: megvan az igény arra, hogy mi, magyarok összefogjunk. Ha ez a 70. évforduló kicsit hozzá tudna járulni, hogy az összefogáshoz közelebb kerüljünk, hogy megtaláljuk egymáshoz az utat, engem nagy örömmel töltene el. Mert világosan látnunk kell a statisztikai adatainkat, a tényeket, amelyek helyettünk mondják ki: ha egymás ellen hadakozunk, árkokat ásunk, magyar megmaradásunk sírját is ássuk. Remélem hát, hogy a magyar összefogás szükségének felismeréséhez az évfordulós emlékezősek, múltidézősek hozzá fognak segíteni bennünket.

Elnök úr, köszönöm a beszélgetést.

(Megjelent a szél-járás című – regionális: Győr–Bécs–Pozsony – folyóirat 2019/1 számában)

Az 50. Országos Népművészeti Fesztivál Zselízen 2016-ban. Képek: Görföl Jenő

Szente B. Levente

„...a tudás nem a személyektől, hanem inkább a közösségektől függ”

Beszélgetés P. Buzogány Árpáddal

P. Buzogány Árpád nem okítani akar, hanem roppant szerénységében, szelíden tetteivel tanít, ahogyan él és dolgozik, ahogyan a régi nagy mesterek tették, vagy teszik neves kutatók ma is. Munkáiban egyetlen arc köszön vissza ránk, de a számtalan kérges tenyér és a sokat tapasztalt emberek szép arcán végig futó ráncok most a tanú rá, hogy ez a becsületes helytállás, a józan gondolkodás tisztánlátására, méltóságteljes tiszteletre és nagy tudásra vall.

Ősapáink arcának tükrében a népművelést, a művelődéstörténetet éli és élteti. Egyszerre láttatja kultúránkat a népi ismeretek rajzolatában, egyszerre az irodalmi kánonok berkeiben.

Odakint ha halványul, vagy csorbát szenved a népi emlékezet, a régi világ az ajkakon, a szívekben tovább él. Idővel megszépül egy kicsit minden emlékezet. P. Buzogány Árpád költői és gyűjtői sokrétűsége hű krónikása korunknak. Az az ember, aki ha mond valamit, arra mindenki odafigyel.

Kissé szövevényesen, kicsit kíváncsian születtek hát az alábbi kérdések is hozzá.

... több száz magyar nyelvű, és többségében udvarhelyszéki témájú könyv szerkesztésében vettem részt. Ezzel is szolgáltam és szolgálom azokat, akiket magaménak érzek: a körülöttem élő embereket.

Munkáidról annál többet, de rólad keveset tudunk. Szépirodalom, néprajzi értékeink cikkekbe, tanulmányokba, könyvekbe fogva. Hol és hogyan kezdted? Emlékszel első kutatásod tárgyára, az első közlésre?

Első közlésem, ha lehet annak nevezni, egy vers volt az akkori gyermeklapban, iskolás koromban. Majd a nyolcvanas évek végén ismét egy gyermekvers, a *Napsugárban* (kisebb iskolások gyermeklapja), amiért honoráriumot is fizettek. A kilencvenes évek első felében a *Romániai Magyar Szó* irodalmi mellékletében (Szabad Szombat) Cseke Gábor szerkesztő kezdte közölni verseimet, novelláimat. Egy országos lapban látni az írásokat felemelő érzés volt... Cseke Gábor akkoriban egész nemzedéket indított útjára, akik közül legtöbben ma is írunk, közünk van az irodalomhoz, alkotáshoz.

Az első helyismereti, néprajzi tárgyú gyűjtésem falumhoz, Gagyhoz kapcsolódik, tizedikes diákként jórészt nagyapám, Nagy Dénes elmondása alapján állítottam össze egy dolgozatot a településről, dűlőneveiről, népköltészeti értékeiről, amellyel eljutottam a tudományos dolgozatok megyei versenyére,

a székelykeresztúri középiskolát képviselve. Következő évben, ugyancsak diákként Gagy József és osztályfőnököm, Bara Katalin szervezésében Lövétén néprajzi gyűjtőtáborban vettem részt, gyermekjátékok lejegyzése volt a feladatunk. Ez már igazi tudományos munkának számított.

Hivatásod vagy munkádnál fogva is elválaszthatatlan, szinte összeforrt a két szellemi értéket feltérő, leíró rész. Hogyan éli meg benned ezt a költő és a kutató ember? Vannak választó falak?

Az alkotó személy, képzőművész, író stb. ritkán folytat gyűjtőmunkát, kutatómunkát pedig kivételesen ritkán, a két területhez eléggé különböző, más és más adottságok kellenek. A szépirodalom megkedvelése általában a családban kezdődik, az én esetemben is így volt. Tanító szüleim már akkor könyvet vásároltak ajándékba, amikor még alig tudtam olvasni. Volt a mi családnak is saját könyvtára, amely iskolás korunktól egyre gyarapodott. Rendszeresen kölcsönöztünk könyvet az iskolai könyvtárból is. Osztályfőnökünk, a sokak által tisztelt és kedvelt

Zsigmond Ibolya irodalom szakos tanár városi könyvesüzletekben vásárolt tanítványainak életkoruknak megfelelő olvasmányokat, így eljutottak hozzánk is a városi üzletek könyvei, felső tagozatosokként saját könyveink is voltak már. Egy-egy könyvet tanítási órák előtt, után felolvasott nekünk. Ő nagyban irányította világlátásunkat, világra eszmélésünket. Az írókat, költőket – emlékszem – különleges embereknek tartottuk akkor, és a leírt szót pedig különleges értéknek. A már említett nagyapámnak, ácsmesterként, ugyancsak volt saját kis könyvtára. A környezetemben is megtapasztalhattam a tudás értékelését. Zsigmond Ibolya tanárnőnek köszönhető, főleg tapintatos serkentésének, az érdekes írásbeli feladatoknak, hogy nem volt kín számunkra gondolatainkat leírni... Az ő hatására döntöttem el, hogy érettségi után hogyan folytatom. Akkor már több füzetnyi versikém gyűlt össze. Keresztúri diákként Solymosi Emma tanárnő és a kisvárosi középiskola meleg hangulatának hatása volt emlékezetes. Diákként megismertük a műfajokkal, formákkal kapcsolatos tudnivalókat is, csíkszeredai diákeveimben Bara Katalin tanárnőnk klasszikus mértékben íratott velünk verseket, és rájöhettünk: nincs benne ördögösség.

A falum és a benne élő emberek szeretete, a velük való azonosulás indított arra, hogy feljegyezzek olyan adatokat, amelyeket fontosnak tartottam. Ebben nagy segítségemre volt családom, idővel pedig még sokan mások. Mivel fiatalként az írásba és a gyűjtésbe is belekóstoltam, nem éreztem nagy elválasztó falakat a két műfaj, terület között. Később lehetőségem volt gyűjtéseimnek egy részét közölni is. Nehezen tudnám elválasztani magamban a tollforgatót és a néprajzi gyűjtőt, jól megférnek együtt, csupán az időt veszi el egyik a másiktól...

Voltál tanár, könyvtáros, szerkesztő és sok minden még. Tudósításaid, művelődési és kultúrtörténeti írásaid szinte harminc esztendeje, hogy hozzák a lapok. Tudjuk, hogy csak úgy nem szűnnek meg népszokások, átalakulnak, kibővülnek rendre, és azok szintén értéket képviselnek majd. Kedvelt, kedvenc területed van?

Irodalomkedvelő fiatalként úgy képzeltem, hogy a népköltészeti műfajokkal fogok legtöbbet foglalkozni. Nekünk nem adatott meg, hogy néprajz szakot végezzünk, ám egyetemi szakdolgozatomat a kőröspataki népköltéssel

P. Buzogány Árpád

kapcsolatosan írtam, akkoriban ott helyettesítő tanárként dolgoztam. Péntek János professzor úr, aki a szakmai irányítást elvállalta, láthatóan örült akkori döntésemnek. Azt is mondta – ez a nyolcvanas évek második felében volt, amikor már a néprajzi kutatásokat és közléseket is kezdték nagyon visszazorítani –, hogy egy ilyen gyűjtés ér annyit, mintha tíz könyv alapján egy irodalmi témájú dolgozatot készítenék.

A sajtóban való más témájú közléseim leginkább a közművelődéssel voltak kapcsolatosak jó ideig. Fontosnak tartottam, és 1989 után lehetőség is volt rá, hogy vidéki eseményekről tudósítsunk. Amikor főállású újságíró lettem, inkább a tárgyi néprajz köréből választottam témát és készítettem riportokat, beszélgetéseket népi mesterekkel, mivel láttam, hogy tudásuk egy része el fog tűnni, az életmód változása miatt. Több száz könyvről írtam ismertetőt, kritikát. Ám nem lettem hűtlen a népköltészethez sem, sok népdalt, szólást, találós kérdést, gyermekjátékot lejegyeztem, közöltem is ebből az anyagból.

A néprajzhoz kapcsolódó élményeid között melyekre emlékszel szívesebben, melyek azok, amelyek ma is megmozgatják a te, vagy mások fantáziáját, szakmailag természetesen.

A népi tudás egy részét otthon, a falumban ismertem meg, akkor még öntudatlanul: csodáltam, hogy egy személy mennyi mindenhez ért és tudását nem eltitkolni akarja, hanem szívesen megtanítja másoknak is. Fiatalként rájöttem, hogy ez a tudás nem

a személyektől, hanem inkább a közösségektől függ: hogy gyarapodik-e, használatban marad-e. Vannak nagy élményeim, melyek nem kimondottan néprajzi gyűjtések alkalmával történtek, ugyanis én főállásban ilyenekkel alig foglalkozhattam. Amikor, a 2000-es évek elején, a hitelesség kedvéért Kénosban a házigazda, akihez bekopogtattam, alkalmi vendégei mellé elhívtott egy idős férfit is, hogy a regölést a felvétel kedvéért együtt énekeljék el, úgy éreztem, ez részben értem is történt. Meg is hatódtam ettől... Vagy Mátisfalván Lajos Mózes bácsi olyanokat mesélt, hogy éreztem, nem csupán a torkom szorul össze, hanem a könnyem is kiesik. A magnót nem kapcsoltam ki, de ki kellett mennem a szobából, ne lássák a könnyeimet. Mert nem tudjuk, legalábbis én nem tudom hűvös tárgylagossággal nézni a „kutatás tárgyát”, minden mögött az ember (és élete, sokféle élménye) a legfontosabb. Kevésbé meghatározó, de fontos találkozásaim voltak Udvarhelyszék több falucskájában is, általában idősebb emberekkel, enél fogva sok jó embert megismertem, akiktől sokat tanultam. Életmódról, a múlttól, mesterségekről és természetesen emberségből is. Az újságírás és mostani munkám, a művelődésszervezés folytán sok nagyszerű embert megismerhettem. A falumbeliek, akik személyes ismerőseim, sok türelemmel válaszolgattak kérdéseimre, ez alkalommal is meg kell köszönnöm ezt nekik. Ötletben, témában nincsen hiány, időt nem tudunk rá szakítani. Udvarhelyszéken egy század néprajzosnak is lehet témát találni.

Verset, prózát egyaránt írsz. Mesélnél a szépirodalmi vonatkozású munkáidról? Avagy honnan jön a vers szeretete, annak tisztelete? És ott van a vonzalom a gyermekirodalom iránt is.

Az irodalom külön birodalom. Ha nem olvastam volna Móra Ferenc, Mikszáth Kálmán, Móricz Zsigmond és Tamási Áron írásait, Berzsenyi, Arany, Tóth Árpád, Kosztolányi, József Attila, Radnóti verseit, más ember lennék. De ezzel bizonyosan mindenki így van. Csak a mi magyar irodalmunk olyan gazdag, hogy aki keveset olvasott életében, az fel sem tudja mérni. Egy vers, elbeszélés olyan valamit csöppinthez belénk, a lelkünkbe, amit pontosan megfogalmazni talán nem is lehet. Ám a hatása hosszan tartó. Ki ne akarna ezekhez a szerzőkhöz hasonló lenni? Főleg egészen fiatalon... Évekig figyeltem a környezetemben mindenre, hogy majd egy novellában minden a leghitelesebb legyen, pontosabban olyan, amilyent már láttam, megtapasztaltam valahol. A valósághoz való ragaszkodást ma is fontosnak tartom az irodalmi művekben.

Nem kellett ahhoz oklevelet szerezniem, hogy rájöjjenek: gyermeket becsapni nem szabad. Mások szebben és pontosabban megfogalmazták már, hogy a gyermeknek irodalomból is a legjobbat kell adni. Gyermekkel egy társaságban lenni mindig is szerettem, még mielőtt tanítani kezdtem volna is. Néha elfut a méreg, amikor gyerekeknek szánt csacska szövegeket olvasok... A nyelvvel és a világgal való játék a gyermekek szintjén mindig izgalmas.

Kiemelni sem tudnám könyveid példátul, mind hatással voltak rám is. Hogyan írsz? Munkamódszered? Ki, vagy mi áll a múzsa mögött? A megtapasztalás vagy az ihlet emel fel inkább egy-egy alkotásod során?

Módszerről inkább ne beszéljünk, van, ki magában hordja a sorokat, gondolatok kész megfogalmazását és egyszerre, készen jegyzi le. Más mindent leír, vagy újraír. Én nem tartozom a saját írásaimat folyton csiszoló vagy átíró emberek közé. Igaz, ha nem jegyezzük le, a legfontosabbat is elfeledhetjük, akár pár óra múlva is. A versírás mondhatni egyszeri szellemi élmény. A prózát jó akár többször is újraolvasni. Ilyen alkalmakkor én inkább csak törlök belőle. A szerzőnek azonban mindig figyelni kell vagy kellene arra, hogy amit leír, azt az olvasó ugyanúgy érti-e?

Van ihlet, és van szabadidő, alkalom, amikor leírunk valamit. Hogy az vers-e, írás-e, vagy csupán újabb ujjgyakorlat, azt a szerző dönti el. Olvasni

pedig azért kell folyton, hogy ne írjunk le olyan sorokat, amelyekhez nagyon hasonlót előttünk már papírra vetettek. Hiszen nem mi vagyunk az első emberek, akik itt éltek, örültek vagy búsultak, szenvedtek.

Nem kellett ahhoz oklevelet szerezniem, hogy rájöjjenek: gyermeket becsapni nem szabad. Mások szebben és pontosabban megfogalmazták már, hogy a gyermeknek irodalomból is a legjobbat kell adni.

Több szerző könyvét szerkesztetted, fogtad kézen, vezetted a nyomdáig. Ahány könyv, annyi világ. Szerkesztőként különös dolgokba látsz bele...

A készülő könyv szerkesztése egyrészt kulimunka, meg kell nézni, minden betű, pont és gondolatjel ott van-e, ahol kell... Ugyanakkor egy félresikerült fogalmazást nem kivágni kell, hanem helyrehozni, ha egyértelműen látjuk a tévedést, vagy megbeszélni a szerzővel. Én messzemenően tisztelnem mindenki szerzőségét, nem szeretem senki gondolatait újrafogalmazni. A könyvkészítés technikai oldala jórészt megtanulható, az nem tehetségtől és szándéktól függ. Ha egy szerző belátja, hogy jó, ha más is elolvassa nyomtatás előtt a kéziratát, akkor azzal lehet segíteni, hogy észreveszünk, felfedezünk hibákat. Köztudott, hogy saját leírt szövegében éppen a szerző siklik át legkönnyebben ezeken. A részben alázas szerkesztői munkával az olvasót szolgáljuk elsősorban. Én elmondhatom, hogy több száz magyar nyelvű, és többségében udvarhelyszéki témájú könyv szerkesztésében vettem részt. Ezzel is szolgáltam és szolgálom azokat, akiket magaménak érzek: a körülöttem élő embereket.

Min dolgozol most? Legújabb könyved?

Az utóbbi években sok időt töltöttem szövegszerkesztéssel, bővítésével. Ez részben a prózaírás kárára történik. Ilyen időszakban, vagy ha könyvet szerkesztek, még vers is ritkán születik. De hát egy fenékkal két nyeret nem lehet megülni, ezt a régiéktől megtanulhattuk.

Sosem voltam olyan helyzetben, hogy csak egy elbeszéléssel, kötetnyi vers írásával foglalkozhassak. Vagy néprajzi gyűjtéssel, esetleg egy tanulmány megírásával. Mindenre valami mástól kell ellopni az időt. Így pedig nem a legkönnyebb. A ma szerzőinek jó részét a kialakult klikkesedés, a „kulturpolitika” meg néhány más dolog azonban azzal segíti, hogy nem közöl, rendel tőlük semmit, így hát időt hagy, hogy azzal foglalkozzanak, ami nekik sürgős, fontos, megírni való. Persze én is ehhez a megvetett réteghez tartozom. Ez még azért is jó, mert így a rendeléssel nem befolyásolják az alkotást.

Következő könyvem egy régebbi összeállított gyermekverskötet lesz, úgy ígérkezik, de lehet, hogy novelláskötet. Nem vagyok babonás, mégse kelle-ne előre elkotyogni, hátha mégsem úgy lesz... Mert nagyon fontos, hogy sose csapjuk be az olvasót!

P. Buzogány Árpád költő, művelődésszervező kötetek: *Hattyúhívó. Gyermekversek* (Székelyudvarhely, 2000); *„A falut dicsőítem”. Népiismereti írások* (Székelyudvarhely, 2003); *Búcsú a szalmakalaptól. Gyermekversek* (Csíkszereda, 2003); *Úgy szeretlek, mint a mézes kalácsot. 77 székely népdal* (Székelyudvarhely, 2004); *Az igazság árnyékai. Novellák, elbeszélések* (Székelyudvarhely, 2004); *„Kihúzza a töviset az ember kezéből”. Riportok, interjúk népi mesterekről és mesterségekről* (Székelyudvarhely, 2005); *Furulyás Jankó* (mesék, Székelyudvarhely, 2005); *A csengő, aki harang akart lenni. Mesék, történetek* (Székelyudvarhely, 2005); *A bogáncs kivirágzik* (kortárs román költők versfordításai, Székelyudvarhely, 2007); *Gyertek elé kalákába! Faluriportok a Nyikó mentéről* (Székelyudvarhely, 2007); *A Székely Útkereső Kiadványok műhelyében. Tanulmány* (Székelyudvarhely, 2008); *Öregapó muzsikája. Mesék* (Székelyudvarhely, 2008); *A csengős bárány és a napocska. Gyermekversek* (Székelyudvarhely, 2009); *A gagyi fajta tarka szarka. Gyermekversek* (Székelyudvarhely, 2010); *Tálkondító kandúr. Gyermekversek* (Székelyudvarhely, 2010); *Vidám emberek a csend birodalmában. Faluriportok Udvarhelyszékről* (Székelyudvarhely, 2010); *A búzától a kalapig. Szalmafonás és kalapműzeum Kőröspatakon* (Székelyudvarhely, 2011); *Példák, példaképek, példabeszédek. Beszélgetések, interjúk* (Székelyudvarhely, 2011); *Ötven lóerős pálinka. Adomák, anekdoták, tréfás történetek a Gagyi mentéről és a Sóvidékről* (Székelyudvarhely, 2014); *Világpótlék. Versek* (Székelyudvarhely, 2016); *Könyvek és gyöngyök. Könyvismertető, kritikák (1996–2000)* (Székelyudvarhely, 2017); *Tények, eszmék, sorsok. Kritikák, recenziók (2000–2003)* (Székelyudvarhely, 2017); *Történetek, hitvallások, néphagyományok. Könyvismertető, kritikák (2003–2009)* (Székelyudvarhely, 2017).

Fülöp László

Haller János erdélyi főúr vásárlásai Bécsben 1686-ban

A Haller család eredete, Magyarországra való áttelepülése, majd egyik ágának Erdélybe történt kiszakadása és felemelkedése izgalmas téma volt a történészek számára régen is, ma is.

A címben megadott témáról a Kükkülvő vármegyei főispán saját kezűleg írt följegyzéseiből értesülhetünk. Mindezt Szabó Károly¹ tette közzé átírásban 1878-ban, aki az akkori háromszéki Cserey Múzeumban található dokumentumról készített egy másolatot. Az okiratot az utókornak egy korabeli kalendárium őrizte meg, amelyet Münchenben nyomtattak *Calendarium Tyrnaviense ad A. Christi M. DC. LXXXVI* címmel. Haller János ezt Bécsben vásárolta, amikor Apafi Mihály fejedelem három társával a császárvárosba küldte I. Leopolddal (magyarul: Lipót) kötendő egyezség ügyében. Az akkori kalendáriumok nagyon praktikusán készültek: a naptári rész után mindig befűztek sok üres lapot, amelyekre a tulajdonosa feljegyzéseket készíthetett. Ezeknek a témája különböző volt. Szóltak a családban történt eseményekről, gazdasági jellegű feljegyzésekről, betegségek orvoslásáról, utazásokról és sorolhatnánk tovább. A bejegyzések nagyobb részét ő írta saját kezűleg, kisebb hányadát az írnoke, akinek valószínűleg maga mondta tollba a részben magyar, részben latin nyelvű szövegeit. A kötet 1685 decemberétől

a teljes 1686-os évet felöleli, és 1687. január végéig őrzi tulajdonosa gondolatait, azaz tizennégy hónapnyi időterjedelmű. Öt különböző fejezetet olvashatunk benne, ezek között van bécsi vásárlásainak listája, amelyet részletesen ismertetni fogunk. Ezt megszakítva három látogatását meséli el. Egyik őfelsége tárházában (kincstárában) volt, a másik a kapucinus barátok klostromában, a harmadik pedig a Bécs közeli „Neuburgumban” (Neuberg an der Mürz), a kolostorban. Ezt írnokeának a háromoldalas latin bejegyzése követi. A következő rész a fiához, Józsefhez intézett intelmei, amelyek bámulatra méltó finomsággal és tapintattal, szinte irodalmi stílusban és értékűen fogalmazódtak meg. Erről részletesebben a későbbiekben még szólnunk. Végül az erdélyi vásárlások zárják a sort, amelyek a leírt tizenhét tétellel és nem jelentős adataival nem érdemelnek külön említést.

A Haller család eredete, Magyarországra való áttelepülése, majd egyik ágának Erdélybe történt kiszakadása és felemelkedése a történészek, a genealógusok számára érdekes és izgalmas téma volt régen is, ma is. Házasságaik révén rengeteg híres magyar családdal kerültek rokoni kapcsolatba, jelentős csatákban vettek részt, elismert országos és megyei politikai szerepet vállaltak. Ugyanígy téma az irodalmároknak is, hisz tagjai közül – szinte öröklődően – többen megörököítették írásaikkal a nevüket a magyar irodalom történetében.

Először tekintsük át nagyon röviden a család múltját, majd azt a három nemzedéket, amely Haller János életével kapcsolatos. Mivel ezt tömören foglaljuk össze, eltekintünk minden egyes gondolat forráshelyének pontos megjelölésétől. Azokból csupán a legjelentősebbeket idézzük és pontosítjuk. A Haller család eredetileg feltehetően Bambergben lakott, s a 14. századtól élt

Haller János (1626–1697), Torda vármegye főispánja. Forrás: Wikipédia

I. Lipót német-római császár, német, magyar és cseh király (1640–1705). Forrás: Wikipédia

csak Nürnbergben. Már a 12. században (1195) nemesek voltak. Közülük többen foglalkoztak történetírással, így Haller Bertalan, aki 1521-ben kezdte el megírni visszamenőleg a családja genealógiáját. Ez 1198-tól kezdődik képekkel kiegészítve. A család Ruprecht (magyarosan Rupert) nevű őse volt az, aki a 15. század végén telepedett át hazánkba, Budára – ő 1500-ban hunyt el. Halála évében, már Budán született Péter nevű fia, aki később Erdélybe ment, s Szebenben telepedett le. Így ő a család erdélyi ágának a megalapítója. Épp hetven évesen, 1570-ben hunyt el. 1528-ban nyerték a Hallerstein előnevet, amelyet a 17. század végén már magyarul hallerkői alakban használtak. A magyar ág csak 1699-ben emelkedett bárói rangra.

A címben szereplő Haller János apja, Rupert dédunokája, István (*1591) volt. Küküllő vármegyei főispán, majd országos tábornok volt. Kétszer nősült, első felesége Kendy Judit, a második pedig Barkóczy Anna Mária² volt. István 1657-ben halt meg, s a család kedvelt birtokán, Kerelószentpálon temették el. Halála után Barkóczy Anna a férje hagyatékából 1050 magyar forintért a csíksomlyói templom részére orgonát vásárolt 1659-ben³. Nagy Iván⁴ szerint három fiúgyermek volt, más genealógiák említenek egy Miklós nevű fiút is, akiről a nevéen kívül semmit sem közölnek. A három felnőtt fiú Pál, Gábor és a feljegyzéseket készítő János, mindannyian az első feleség szülöttei voltak. Egy internetes genealógia név nélküli összeállítója szerint (Private User) Istvánnak Barkóczy Anna Máriától⁵ még öt leánya született: Erzsébet, Mária, Zsuzsanna, Ilona és Judit. Ezen nevek nem

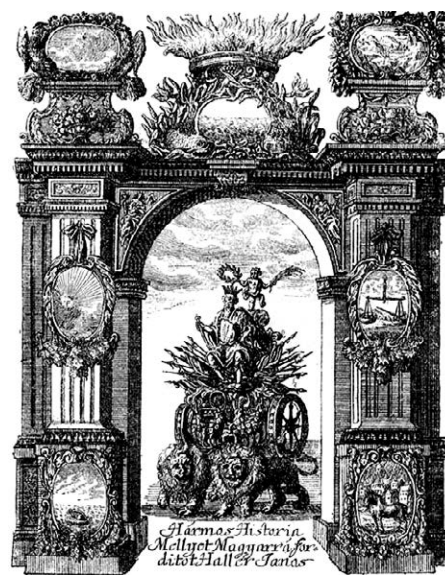
szerepelnek sem Nagy Ivánnál, sem a Barkóczyak⁶ családfáján. Így ezt az állítást sem igazolni, sem cáfolni nem tudjuk.

A legidősebb fiú Pál (†1685), aki apjától örökölte a küküllői főispáni rangot, négyszer nősült meg. A feleségek sorrendjét nem tudjuk biztosan, csak a nevüket: Barkóczy Judit, Bethlen Bora, Torma Kata és Barcsay Éva. Pálnak kilenc (!) gyermeke született, sajnos mind kisgyermekkorban meghaltak, ezért a Haller családfán a nevük sem szerepel. Öccse bécsi vásárlásainál rá is gondolt, a későbbiekben olvashatjuk, hogy miket vett neki.

A középső fiútestvér, Gábor (*1614 – †1663) zarándi főispán volt. Nevét az irodalomtörténet is számon tartja, nevezetes műve a *Diarium*, azaz egy napló. Apaival részt vett az érsekújvári hadjáratban. Hazafelé menet a törökök Budán letartóztatták és a fejét vették. A Haller család történetével foglalkozók mind leírják, hogy nőtlen ember volt. Ugyanakkor Nagy Iván kötetében a feleség neve említése nélkül két lányáról olvashatunk, Juditról és Máriáról. Egyéb adatok híján ez az állítás eléggé kétséges.

A család Ruprecht nevű őse a 15. század végén telepedett át hazánkba, Budára. Péter nevű fia később Erdélybe ment, s Szebenben telepedett le. Így ő a család erdélyi ágának a megalapítója.

János (*1626 – †1697. február 28., Kerelószentpál) tordai főispán is kitűnt írói munkásságával. Csatlakozott Béli Pál ellenzéki mozgalomhoz, ezért Fogaras várába zárták négyévi fogságra. Itt írta a *Hármas Istoria* című könyvét, amelyet először 1695-ben adtak ki Kolozsvárott. Kiszabadulása után újra kezdte pályáját, sikeresen felemelkedett, s országos jelentőségű feladatokkal bízták meg. Így került 1686-ban a bécsi küldöttség tagjai közé is. Felesége Kornis Kata (*1639 – †1696) volt, akitől három, felnőtt kort megért gyermeke született: István, József és Krisztina. Egyesek említenek még két gyermeket (Imre és Anna), azonban ők vagy kis korban elhunyhettek, vagy az adatok tévesek. Ugyanis a Haller család tagjai nem közölték ezeket Nagy Iván kötetének megírásakor a szerző felhívására.

Haller János Hármas Istoria című munkájának címlapja. Forrás: Wikipédia

Feltűnik, hogy István nevű fiát és családját nem említi a feljegyzéseiben, bár éppen ő érdemelte volna meg, hogy gondoljon rájuk hosszú távollétében. József 1686-ban elkísérte apját Bécsbe. Léha életmódot élt, költekezett, nagy kölcsönöket vett föl. Végül az adósságai miatt bevádolta a királynál a küldöttség tagjait – így a saját apját is –, s velük együtt a bádeni örgrófról becsületsértő nyilatkozatokot terjesztett. Mindezt azért tette, hogy pénzhez jusson. A leírta miatt Lipót július 5-én hetekre elzáratta, és a követek, valamint apja kérésére sem engedte szabadon. Kiszabadulása után Thököly Imréhez csatlakozott, de „elne is ármánykodott”, ezért az a bulgáriai Targoviste nevű településen 1691-ben főbe lövette. Jelleméről ilyen jelzőket olvashatunk: meggondolatlan, könnyelmű fiatalember; könnyelmű ifjú; nyughatatlan elméjű stb. Haller János ezért intézte hozzá fentebb említett atyai intelmeit, óvva őt a költekezéstől és a hazudozástól. Bár ezt a szót nem írja le, úgy fogalmaz, hogy a családjuk minden tagja mindig és mindenkor az igazat mondta. A király fogságából való szabadulása után az apja mindent megpróbált érte megtenni. Elküldte Nürnbergbe, feltehetően az ott maradt és ott élő rokonaihoz, pénzt, paripát, lószerszámokat, ruhákat adott neki. Később a távolból anyagilag is támogatta, utánpótlást küldött Józsefnek. Az mégis visszazökött onnan, Thököly mellé állt, aki viszont nem tűrte a fiatalember jellemtelen viselkedését.

János harmadik gyermeke, Krisztina nevű leánya, Petky János felesége volt. Bécsben való tartózkodása elején, 1685. december 14-én halt meg. A férje 26 nap

Nagyszeben egy 17. századi metszeten. Forrás: Wikipédia

múlva, 1686. január 6-án követte a feleségét a sírba. A haláluk okáról nem szól az apa, csak azt írja, hogy mindkettejüket a kerelőszentpáli családi sírboltban⁷ temették el. Vásárlásainak listáját megszakítva közli a két szomorú hírt. Ugyanakkor megjegyzi, hogy az általa áruvételre kapott összegből miket vett nekik, azt viszont nem említi, hogy a történetek után ezt kik kapták meg.

Haller János családja három nemzedékének ismertetése után térjünk vissza a címben megadott témára, a vásárlásokra. Mindezt csoportosítva, tömören kívánjuk bemutatni, megmagyarázva az abban lévő régies, mára már kihalt szavakat. Azért döntöttünk a tárgykörönként való bemutatásra, hogy ebből megismerhesse az olvasó egy a 17. században élt erdélyi főúr és családjának életmódját, szokásait, öltözködését, életvitelét, igényeit és szórakozásának kellékeit. Eltekintünk attól, hogy mely árucikket mennyiért vásárolt, hisz az akkori összegek és értékek nem vehetők össze a maival. Már csak azért sem, mert ezek legtöbbször ma már nem tudjuk megvásárolni, vagy nincs is rá szükségünk. Mindig és szinte mindennek megadta a mértékegységét, ezek nagy része is már mind kiavult, ezért érdemes megmagyarázni.

A nagyobb tárgyak súlyát fontban adja meg (ón, fűszerek), ami kb. fél kiló, pontosabban 453,6 gramm. A nemesfémek aranyból, ezüstből készült ékszerek, eszközök mértékegységei: gíra: a középkorban pénzérték volt, 16 arany vagy ezüst értékű volt, 4 latnak felelt meg. Lat (ahogy ő írja: lot, lott): 1,75 dkg. Nehezék: a lat negyedrésze, 4,375 gramm.

A ruhaanyagok, kelmék mértékegységei: arasz (orosz) 12-14 cm; róf (réf) kb. 78 cm; a vég pedig a felgöngyölve áru-sított szövött anyagból 20-40 méternyi

egység. Ez utóbbinak a hosszát a szövet fajtája határozta meg.

A papírt, üveget árkusban árulták, ez egy ív terjedelmű széttárt papirosnak felelt meg. Ha úgynevezett „egyben járó”, azaz hasonló, egynemű tárgyat vett, akkor arra azt írja, hogy tucin, azaz tucat, tehát 12 egyforma darab (például pohár).

A megértéshez magyarázatra szorulnak még a következő archaizmusok: az öreg jelentése nagy; csésze (csésze); kalán (kanál); cápa pohár (kecske bőrével bevont, néha halpikkely mintára kidolgozott bőr); lemoné (citrom); süeg (süveg); kásztor (a hód préme); szőnyeg (asztalterítő); bagaria (sötétszínű vagy vörös finom bőr); galon (paszomány, szegélydísz).

Elsőként azokat említjük, amelyeket Pál bátyjának vásárolt: aranyozott mosdómedence, két ezüstpalack, 12 aranyozott pohár, 12 ezüstcsésze, két gyertyatartó, négy kanál és egy ezüstkoppantó. Ez utóbbi ollószerű eszköz az elégett gyertyabél levágására használták.

Krisztina lányának úgy csináltattott „egyben járó pohárokat belül aranyasak”. (Ekkor még nem tudott annak és vejének a haláláról.)

Ezek után következzenek azok, amelyeket magának vásárolt Bécsben.

Háztartási és mindennapos eszközök: négy öreg ezüsttál; 24 angliai óntál; nyolc kisebb óntál; egy arany csésze; ezüst sőtartó; „tokban járó aranyas kalán kísestől, villástól sőtartóval kiben más kicsi kalán van”; két virágszálon álló ezüst sőtartó; ezüstkoppantó; hévér (héber – borkiemelő eszköz); egy fésűtök; hat ezüst szaglóska üresen, egy külön csont edényében, egyik közülük megtöltve. (Gutaütés, másképp agyszélhűdés ellen használta.)

Ruhaneműk, anyagok: két bojtos bársony és egy töltött anyagú süveg; kalap; kalapos süveg; igen vékony aranyos és ezüstös pántlika; 40 vég színes pántlika; egy kásztor (hódprémes) kalap; arany- és ezüstfonál; bagaria bőr; zöld, veres és kék selyemgalon; egy róf veres skarlátanyag; strucctollak; szürke strucctoll a kalapos süvegre; legyezőnek való fekete strucctoll; zöld nyakra való tafota (fényes sima felületű selyemkelme).

Étkezéshez használt anyagok: „egy edény lemoné, kiben száz sós citrom van”; két süveg nádméz (cukornád nedvéből készített cukor); szerezsendió-virág; székfű (szegfűszeg); sáfrány (a világ legrágább fűszere, amelyből egy fontot vett 27 rajnai forintért).

A lakás dekorálására szolgáló tárgyak: kárpitokat festetett vászonra vízfestékekkel; 12 db fogásra való rézszeg; norimbergai (nürnbergi) tarka szőnyegek; egy félárkus hosszú és széles üvegtábla; habosan varrott, színes, öreg selyemszőnyeg (asztalra való); a császár és a császárné vászonra festett képe; színes papiros képek, amelyeken a bécsi viadalt ábrázolják.

Az olvasó ezekből megismerheti egy 17. században élt erdélyi főúr életmódját, szokásait, öltözködését, életvitelét, igényeit és szórakozásának kellékeit.

Ékszerek: egy vékony ezüstitlanc; 4 aranyba foglalt, gyöngyös nyakraváló, amelyekben 36-49 gyöngy van; egy pár gyöngyös, smaragdos fülbevaló.

Szórakozásra és időtöltésre használt tárgyak: két réztrombita; egy hegedű; egy asztalra való négyszögletű óra; egy nyakban hordozható órácska; egy új formájú iránytű; egy „könyv” (valószínűleg üres lehetett, mert nem adja meg a címet). Hat magyar forintért készítettett egy könyvet, címe: *Mausoleum Regum Hungariae*, melyben szerepelt „Réwaj Péter istóriája is”.

Egyéb, az előzőkbe be nem sorolható tárgyak: ón; arany és ezüst képipró (festék); egy bársonnyal borított magyar nyereg; kocsihámra és lovakra díszítésként szolgáló imperiális (császári) tallérok, amelyeket magától a császártól vett; fehér viaszgyertya; több árkus üres papír.

Haller János az előre vártnál többet költekezhetett, valamint nem várt

Az 1760-ban épült kerékszentpályi Haller-kastély egy 1909-ből származó képeslapon

kiadás volt számára az is, hogy a fogásba került József fiát kiszabadíttassa. Ezért kénytelen volt eladni a „vércse paripáját” 150 rénes (rajnai) forintért, amelyet nagyon sajnált⁸. Olyan is előfordult, hogy maga Leopold császár fizette ki a szállását. Mindettől függetlenül elmondhatjuk, hogy Haller nem kevés pénzt hagyott Bécs akkori üzleteiben és a mesterembereknél.

Végül fel kell tennünk azt a kérdést, hogy a német nyelvterületről előbb Budára, majd Péter ága, a Nagyszebenbe került Haller János németnek, szásznak vagy magyarnak számított-e, főként az Erdélyben élt főurak körében.

Az szinte biztos, hogy a család tagjai otthon, egymás közt és Bécsben

németül beszéltek még a 17. században is. Valószínűleg megértették, és meg is tanulták a magyar nyelvet, mivel katonai, politikai és főként házassági kapcsolataik miatt arra szükségük volt.

Azonban bizonyára nem volt véletlen, hogy Rupert áttelepülésekor a német ajkú Budát választotta lakóhelyéül. Ugyanígy Péter elhatározása sem, amikor az erdélyi szászok szellemi és kereskedelmi központjába, Szebenbe költözött. Hisz ezzel hidalhatták át a kezdeti nyelvi nehézségeiket. Szászoknak nem mondhatjuk a család tagjait. Hisz a szászokat még II. Géza magyar király telepítette Erdélybe a 12. században, s ő alapította meg magát Szeben városát is. Inkább azt kell mondanunk, hogy elmagyarosodott, német

eredetű családról van szó a Hallerek esetében még akkor is, ha több helyütt tévesen, Pétert „szász grófként” emlegetik. (Valószínűleg ezt az utókor ragasztotta a nevéhez. Maga a szász elnevezés pedig egyszerűen átvonódott minden később odatelepült németre is.) Nagyon rövid idő alatt beilleszkedtek a magyar főrendek sorába, amelynek egyik fő eredője az volt, hogy tetteikkel jó viszonyba kerültek mind a fejedelemmel, mind a királlyal. Mindezt bizonyítja az a tény is, Rupert és Péter utódai mind előkelő, nagy birtokokkal rendelkező és magas rangú főurak gyermekeivel köthettek és kötöttek házasságot (Perneszi, Kemény, Bethlen, Nyáry, Kendy, Barkóczy stb.). A cím-ben szereplő Haller János fia, István pedig 1699-ben báróságot nyert, majd ő szerezte meg utódainak a halála után kihirdetett grófi rangot is. Ez a két esemény is azt bizonyítja, hogy családjuk teljesen beépült a magyarságba, és elfogadottá vált magyar főnemesség körében.

**Inkább azt kell
mondanunk, hogy
elmagyarosodott, német
eredetű családról van szó
a Hallerek esetében még
akkor is, ha több helyütt
tévesen, Pétert „szász
grófként” emlegetik.**

Jegyzetek

- 1 Szabó Károly: *Haller János följegyzései 1685–1687-ről*. Történelmi Tár. 1878. p. 679 – 690.
- 2 Róla részletesebben már írtunk a *Művelődés* 1018. 2. számában a 17. oldalon (1639–1658).
- 3 Magyar Katolikus Lexikon (interneten oldalszám nélkül)
https://hu.wikipedia.org/wiki/A_cs%C3%ADksomlyói_kegytemplom_organája
Kájoni János szövege arra utal, hogy 1664-ben már nem élt.
- 4 Nagy Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. V. Pest. 1859. p. 26–38.
- 5 <https://www.geni.com/people/Anna-Maria-Barkoczy/600000008610415878>
- 6 Barkóczy László: *A Barkóczy család története, genealógiája és névadási szokásai*. Kaposvár. 1997. (Szakdolgozat)
- 7 Arról nincs tudomásunk, hogy a kis kápolnát, amely egyben a család kriptája volt, mikor építették.
- 8 A vércse lónak azt mondják, amelynek a törzsén 50 százaléknál több a fehér szőr.

A kastély állapota 2012-ben. Püsök Botond felvétele

János Mihály |

Széljegyzetek Barabás Miklós önéletrajzához (1.)

Az Erdély és Havasalföld határán lévő vámnál több időt kellett várakozni, és ez alatt az utazók hosszan megcsodálhatták a szép vidéket. „Ezt a tájat, az Olt vize melletti hegyekkel le is rajzoltam” – jegyzi fel Barabás.

M

ikor született a nemzet festője?

Feleslegesnek látszik a kérdés, hiszen a művész pontosan leírta az *Önéletrajzában*: 1810. február 22-én született.¹ Azonban a magyar művészettörténet-írásban és -publicisztikában mindegyre felbukkan egy másik dátum, amely szerint Barabás Miklós 1810. február 10-én született. Kiragadott példaként említem a Zádor Anna és Genthon István által szerkesztett *Művészeti Lexikont*,² vagy a *Magyar Életrajzi Lexikon 1000–1990*, javított és átdolgozott kiadását.³ Néhány nagyon fontos szakmai kiadványban a festő születésének napját nem említik meg.⁴

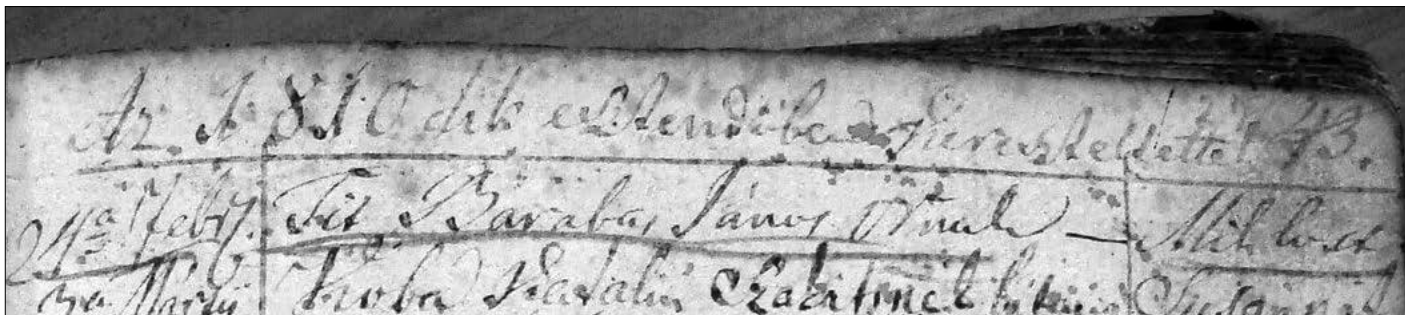
Barabás Miklós születésének 200. évfordulója alkalmából, feltehetően a február 10-i dátumhoz ragaszkodva nyitották meg 2010. február 11-én, a Budapesti Történeti Múzeumban rendezett emlékkiállítást, és hosszan sorolhatnám még a magyarországi és erdélyi sajtóban megjelent írásokat, amelyek makacsul a február 10-i dátumot emlegetve emlékeztek meg a 200. évfordulón. A cifrább évfordulós megemlékezéseket lásd a világhálón.

Honnan ered a bizonytalanság vagy éppen a tájékozatlanság a születésnapot illetően, amely meglehetősen zavaró, ha a „nemzet festőjét” emlegetjük?

1910 áprilisában Szmrecsányi Miklós, terjedelmes és szép emlékbeszédet

tartott az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat közgyűlésén, ahol Barabás Miklós születésének 100. évfordulóját ünnepelték. Az ott elhangzott szöveg megjelent a Lyka Károly által szerkesztett *Művészet* című folyóiratban, amelyhez a szerző a következő megjegyzést fűzte: „Barabás születési napját az ő saját előadása és eddigi életrajzai nyomán február 22-re tettem. Utólag Szegedy Maszák Hugó, a művész veje, szíves volt Barabás Albertnek, a család egyik rokonának, 1892. április 23-ról kelt leveléből velem közölni, hogy a márkosfalvi anyakönyv az 1810. évről Kovács esperesnek következő feljegyzését tartalmazza: »Tekintetes Barabás János úrnak kereszteltem Miklóst, február 10«, úgy látszik eszerint, hogy Barabás születési napja iránt maga is tévedésben volt, s mert az művészettörténetünket érdekli, szükségesnek tartottam ez új adat felemlítését.»⁵

Az új adat tehát Barabás János Miklós nevű fiának a megkereszteléséről szól, és nem a születéséről. Mivel számomra, számos egyházi irattár ismeretében, a keresztelésre vonatkozó megfogalmazás is szokatlan volt – az anyakönyvekben nem fogalmaznak a fenti személyes hangnemben – megnéztem a márkosfalvi tiszteletes bejegyzését a sepsiszentgyörgyi állami levéltárban. Ott pedig az anyakönyv egyik fejlécében ez olvasható világosan: „Az 1810-dik esztendőben

Születési bejegyzés a kézdimárkosfalvi református egyház anyakönyvében

Kereszteltettek” – majd az első bejegyzésben: „24^a Febr. Tit.[Tekintetes] Barabás János Urnak – Miklost.”⁶

Barabás János úr Miklós nevű fiacskáját a székelyföldi gyermekhalandóság árnyékában, születése után két nappal siettek megkeresztelni, mert kicsi, vézna csecsemő lehetett, és talán nem is tartották életrevalónak. Szerencsénkre, ahhoz képest élt még nyolcvannyolc évet és hosszú, munkás életében több ezer képet rajzolt és festett.

I. Ferenc császár portréja

1817 őszén I. Ferenc osztrák császár és magyar király Karolina királynővel az éhínség sújtotta Erdélybe utazott. Kolozsváron hatalmas ünnepléssel fogadták, és már a következő évben elhatározták, hogy a király és a királynő tiszteletére emlékoszlopot emelnek. Ez az emlékmű 1831-ben készült el, s ma Karolina-oszlop vagy Státua néven közismert a régi kolozsváriak körében.⁷

Kevésbé ismert viszont az a királyról készült olajfestmény, amelyre nemrég bukkantam a kolozsvári Bánffy-palotában működő Művészeti Múzeumban.⁸

A nagyméretű képet Tusnádi Kovács Miklós (1769–1852), gyulafehérvári püspök megrendelésére festették meg a fiatal Barabás Miklóssal, a piaristák Farkas-utcai líceuma számára, 1831-ben, amikor az emlékoszlopot is avatták. Erről maga a művész is megemlékezik a munkáiról készített jegyzékében: „1831-ben: Ferenc császárt a Lyceum számára, [olaj] életnagyságban. 7½ láb magas, 4½ láb széles.”⁹

A kép az első királyportré Barabás életművében. Szinte hihetetlen, hogy a bécsi, rövid ideig tartó tanulás után Barabás, aki addig inkább miniatűr családi arcképeket festett, képes volt ezt a nagyméretű reprezentációs olajfestményt elkészíteni.

A kép megrendelésének hátterében Barabás Miklós nagyenyedi tanára, Hegedűs Sámuel (1781–1844) állhatott, aki 1817-ben egyike volt azoknak a szónokoknak, akik a császárt és feleségét üdvözölték Kolozsváron.¹⁰ Hegedűs Sámuel 1814 és 1829 között az enyedi kollégium több nyelven beszélő tudós tanára volt, és ő volt az első, aki a gyermek Barabás rajz tehetségét felismerte, pártfogásába vette és ismerőseinek beajánlotta. Barabás szeretettel emlékezett meg *Önéletrajzában* kedves tanáráról: „Hegedűs maga is az ifjabb tanárok közül való volt, szélesebb látókörrel bíró, szelíd, nagyon megnyerő modorú, áldott jószívű, nemes lelkű ember volt, aki a művészetet

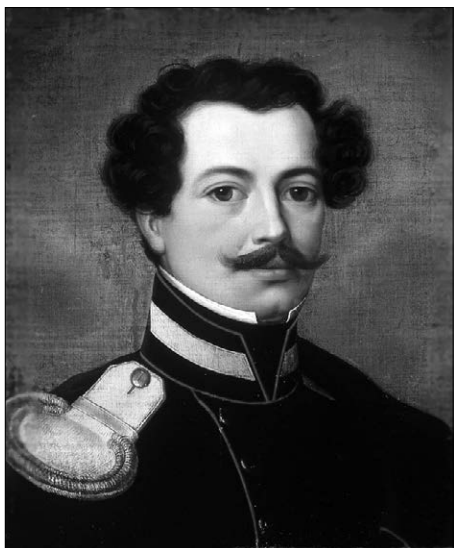
I. Ferenc császár (1831)

nagyon szerette és nagyon melegen tudta az embert buzdítani.”¹¹

A meleg hangú visszaemlékezés mellett tudtunk arról, hogy Barabás megörökítette Hegedűs arcképét is az egyik legkorábbi rajzkompozíciójában az ún. *Quodlibet* lapján. A tanár egy másik, szintén korai, selyempapírra rajzolt,

szép portréját a császárportréval együtt találtam meg a Bánffy-palotában.¹²

I. Ferencről több osztrák festő készített korábban arcképeket, amelyek osztrák-német császárként ábrázolták. Barabás viszont magyar királyként festette meg az uralkodó portréját: a hermelsapkás és palástos király álló

Bialoszkurszki kapitány

alakja mögött ünnepélyes lila függöny és oszlop látható. Az uralkodó a kezében a jogart tartja, a mellette álló asztalon pedig vörös bársonypárnán a Magyar Szent Korona és az országalma látható. A király öltözetét más uralkodói jelvények mellett a Szent István-rend jelvénye díszíti. Az öltözet a Magyar Királyi Szent István Rend Ornátusa, amelynek Ferenc császár, mint uralkodó aktuálisan a nagymestere volt.

Barabás festményét az élő modell hiányában egy korábbi uralkodói kép kitűnő másolatának kell tekintenünk, de nem tudjuk pontosan kinek a festményét másolhatta Kolozsváron.

*Mindezt a frissességet,
a finom színárnyalatokat
gazdagon alkalmazta
a hazai tájakat
megörökítő akvarelljein,
amelyeket 1838-ban
sorozatosan megfestett
Erdélyi képek címen.*

A király magyar vonatkozású arcképét korábban Peter Krafft (1780–1856) is megfestette, s bár azt a képet rézmetsetként, vagy akár az eredetit is ismerhette Barabás – Bécsben Krafft több képét lemásolta –, mivel Krafft az uralkodót magyar huszár öltözetben ábrázolta, az nem lehet a kolozsvári császár portré előképe. Viszont a Franz Paul Zallinger (1742–1806) által 1804-ben festett képet, amely a bécsi Pázmáneum megrendelésére készült, és ma is ott látható, talán ismerhette a mi festőnk, és annak

egy változatát készítette el a kolozsvári líceum számára. A Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa, Gödöle Mátyás művészettörténész szóbeli közlése szerint a Történelmi Képcsarnokban is van „egy festmény I. Ferencről a Szent István Rendi ruhában, amelyet Egger Vilmos festett 1824-ben, és Csongrád megye ajándékozta a múzeumnak az 1860-as években. És van még egy nagyon hasonló Krafft-kép is 1827-ből a zágrábi Horvát Nemzeti Múzeumban. Barabás ismerhette még az ornátust a nagyszombeni Bruckenthal Sámuel képről vagy a marosvásárhelyi könyvtárban lévő Teleki-képről is.”¹³

Bialoszkurszki kapitány

Barabás *Önéletrajzában* a legkedvesebb baráti szavakkal emlékezett meg Bialoszkurszki kapitányról. Bukarestben ismerkedtek meg 1832-ben. „Egy orosz tiszttel barátkoztam meg – írja a festő –, aki igen művelt ember volt, és noha ő sokkal idősebb volt nálam, bizalmas barátságot kötöttünk, szívesen fogadva az ő jó tanácsait. Lengyel születésű volt, a neve Bialoszkurszkij, Bécsben végezte tanulmányait egyik katonaintézetben, ahonnan tiszti ranggal lépett az osztrák hadseregbe, de valami okból ezredesével párbajt vívott, s aztán jobbnak látta Oroszországba átmenni. Itt, Bukarestben kapitányi rangja volt a vezérkarnál, szépen rajzolt, nagyon szerette a művészetet, kocsija, lova volt, télen a szánját küldte értem, és sok kellemes estét töltöttünk együtt, kettesekén teázgatva. Mikor Bukarestből eljöttem, ő is két nappal utánam Pétervárra utazott, ahova rendelettel hívták be. Érzékenyen váltunk el, nem remélve, hogy az életben többször látjuk egymást.”¹⁴

A képjegyzékben Barabás egy kréta-rajzot írt fel, amelyet 1832-ben készített a barátjáról,¹⁵ majd egy évvel később a Magyarigenben festett képek között bukkan fel újra Bialoszkurszki neve, akiről talán emlékezetből készített a festő egy miniatűr arcképet.¹⁶ Nem ismerjük ezeket a portrékat. Szvoboda Dománszki Gabriella közölt 1983-ban egy papírra festett akvarell arcképet, amely ismeretlen helyen lappang, csupán fényképmásolatát őrzik a Magyar Nemzeti Galéria Fotóarchívumában.¹⁷ Talán ez lehetett az említett miniatűr portré.

1839-ben a festő Gräfenbergbe utazott: „Miután gyakori fejfájásaim alkalmatlanok voltak s éppen ekkor volt legnagyobb divatban a hidegvíz gyógyászat – írja a festő –, 1839. év tavaszán eltökéltem én

is, hogy nyárára Gräfenbergbe megyek.”¹⁸ A vízkúragyógyászat atyja, Vinzenz Priessnitz „akinek a nevét mindmáig elsősorban az általa hatásosan használt állott vizes borogatás tartja fenn, Barabás Miklós ott tartózkodása idején élte fénykorát – írja Csorba Csilla.”¹⁹

Egy este, a táncteremben, miközben Wesselényi Miklóshoz igyekezett, Barabás egy idegen úrtól kért helyet, hogy átmeheessen. Amikor az hátrafordult, meglepődve és örömmel ismerete fel a régi barátját: „Csak egymásra bámultunk, és majdnem egyszerre kiáltottunk föl: »Barabás!«, »Bialoszkurszki!« Egymás nyakába borultunk, és vége-hossza alig akadt a sok kérdés-ködsnek. Bemutatta nejét, és elmondta, hogy ő most ezredes és kalisi (halicsi? – J. M.) vicekormányzó. (...) Minden levelemet kézhez kapta, s minden levelemre válaszolt, de a muszka posta nem adta tovább. (...) Bialoszkurszkij másnap reggeli után azonnal feljött hozzám, és majdnem az egész délelőttöt nálam töltötte. Együtt festegettünk, de mikor Gräfenbergből elutaztunk, és elváltunk, csakugyan nem hozott vele többé össze a sors.”²⁰

Barabás a fentiekben nem említette meg, de a képjegyzékében szerepel egy újabb Bialoszkurszki miniatűr arckép, amelyet Gräfenbergben festett, valószínű az utolsó délelőtti festegetés alkalmával, és amelyet 15 forintért értékesített.²¹

A kedves barát három portréjából egyet ismertünk eddig, azt is csupán az említett fényképmásolat alapján. A világhálón Barabás-képeket keresgélve egy alkalommal rátaláltam egy olyan férfi arcképére, amely kísértetiesen hasonlított a fotókópián fennmaradt portréra. Később a képet Barabás Miklós munkájaként *Fiatal katonatiszt* címmel viszont láttam a Kieselbach Galéria 1998. júniusi aukcióján meghirdetett festmények között. A jelzés nélküli, vászonra festett olajkép – talán nem tévedek, ha azt gondolom, hogy – a fiatal és jóképű Bialoszkurszki kapitányt ábrázolja, és Bukarestben készülhetett 1831-ben.

A Vöröstorony-szoros

1831 októberében, Nagyszebenből Bukarestbe utazva a Vöröstoronyi-szoroson haladt át egy szekér a fiatal festővel. Az Erdély és Havasalföld határán lévő vámnál több időt kellett várakozni, és ez alatt az utazók hosszan megcsodálhatták a szép vidéket. „Ezt a tájat, az Olt vize melletti hegyekkel le is rajzoltam” – jegyzi fel Barabás.²²

Az *Önéletrajzot* kísérő képjegyzékben a művész nem jegyezte fel ezt a rajzot, viszont a fenti mondat alapján később az utódok és művészettörténész kutatók – arra gondolva, hogy Barabás elfelejtette ezt a munkáját feltüntetni – az 1831. évi pótjegyzékbe felvettek egy *A verestoronyi szoros*. *Verestorony* című munkát, amelynek a technikáját akvarellként jelölték meg.²³

Ez a kisméretű akvarell lap ma a Magyar Nemzeti Galériában található, és a jobb alsó sarkában olvasható a művész szignója a kép készítésének időpontjával: Barabás 1837.²⁴ A pontos évszám ellenére *A verestoronyi szoros* című akvarellt, amelyet Barabás festészetét tárgyaló szinte minden munkában felhasználnak illusztrációként, a mai napig tévesen 1831. évre datálják.

Barabás az itáliai útja előtt csak miniatűr arcképeket festett akvarellben. Akvarell tájképei csak 1834 után készültek. És ez érthető is, hiszen maga számol be arról, hogy Velencében látta először, amint egy angol úr „szép, szélesen kezelt aquarellt” festett.²⁵ Szilasi Ágota írja: „A hagyományos miniatűr portrékon és a bécsi munkaigényes, részletező és szárazon kezelt akvarellfestészen nevelkedett Barabás lelkesen figyeli meg a megújult angol akvarellfestészetnek a lényegét. Nagy igyekezettel próbálja elsajátítani William Leighton Leitch mély akvarellkultúrájából adódó, egymásba omló, árnyalatokban gazdag, tompított és derített színeiben oly bonyolult rendszerét.”²⁶

Barabás az itáliai útja előtt csak miniatűr arcképeket festett akvarellben. Akvarell tájképei csak 1834 után készültek.

Barabás több tájképét lemásolta az angol festőnek, hogy minél jobban megértse a számára új festésmód lényegét. A színek használatában is sokat tanult új ismerősétől. Mindezt a frissességet, a finom színárnyalatokat gazdagon alkalmazta a hazai tájakat megörökítő akvarelljein, amelyeket 1838-ban sorozatosan megfestett *Erdélyi képek* címen. A *Vöröstoronyi-szoros* című akvarellje is ebbe a ciklusba illeszthető.

Képünkön a tájképi elemeket, a háttérben felmagasodó hegyvonulatot, a finom, lazúrosan oldott felhőfoslányokat az égen az angol festőtől

Enyelgés (1841)

tanult technikával oldotta meg Barabás. Ugyanakkor az előtér emberalakjai még mindig a részletező, aprólékos festésmódot őrzik.

Szvoboda Dománszky Gabriella írja Barabás akvarell tájképeinek tárgyalása során: „Egy zárt akvarell-tájképciklus is köszönhető erdélyi időzéseinek. Mint Toldy Ferencnek írta: »... szándékomban áll felvenni Erdély nevezetesebb helyeit...« Talán egy sokszorosított albumot tervezett, de nem tudni mi okból, az »Erdélyi képek« sorozat – melyen majdnem egy évig dolgozott – befejezetlen maradt, az album nem valósult meg. Pedig ide tartoznak a *Csákllyakő* több nézőpontból és különféle felfogásban festett képei, a *Sebes Körös völgye*, a *Maros mentén*, vagy a *Vaskapu*.”²⁷

Az 1998-ban rendezett sepsiszentgyörgyi emlékkiállításon a Magyar Nemzeti Galériától kölcsönkért képekből

bemutattuk a *Sebes Körös völgye*, a *Maros mentén*, a *Csákllyakő Alsó-Fehér megyében* című akvarellel együtt a *Királyhágó* című kis munkát is. Mindezek mellett az erdélyi tájképciklushoz sorolhatjuk Barabásnak egy másik képét is, amely a *Hunyadi János gáldi templomának romjai* címet viseli, bár ezt a munkát 1834-re datálják, és a kép valójában az alsóorbói középkori templom romjait ábrázolja.

A Szalagfű és az Önarckép

Barabás Miklós *Szalagfű (Enyelgés)* című képe a pesti Műegyletben 1841-ben rendezett visszhangos kiállításon szerepelt. Festőnk az 1841. évi képjegyzékben így jegyezte fel: „A Szalagfűt a pesti múkiállításra o. (olaj – J. M.) 200 (forint – J. M.)”²⁸

Ezt a művet és a korábbi *Galambposzta* című képet tartják a művész két első

népi életképének. A kép vegyes érzelme-
ket váltott ki a kritikusok körében, töb-
ben elmarasztalták a festőt kompozíci-
ós bizonytalanságaiért. Mások viszont,
ide sorolva a későbbi művészettörté-
neti elemzéseket is, a magyar polgári
életkép kimagasló tartják. Ugyanakkor
a festmény jelentőségét hangsúlyozzák
a bontakozó nemzeti művészetben, fel-
hívva a figyelmet arra, hogy a művész a
nemzeti érzésre utalt a lány piros szok-
nyjának, fehér blúzának és zöld mellé-
nyének megfestésével.²⁹

Mindazonáltal a kép elsősorban egy
szerelmes jelenetet ábrázol, amelynek
jelképi összefüggéseit a lány (női ide-
ál kép!) kezében látható szalagfű vagy
más néven zöldike világíthatja meg
számunkra pontosabban. A szalag-
fű a 19. századi divatos virágnyelven
azt jelentette: „Adj egy csókot édes an-
gyalom!”³⁰

Barabás a szerelmespárt ábrázoló
zsánerképével olyan témát és hangu-
latot idéz fel, amellyel az *Önéletrajzá-*
ban alig találkozunk. Festőnk általában
roppant visszafogott és szemérmes, ha
intim érzésekről van szó, ezért megle-
pő az olajkép témája és megfogalmazá-
sa, még akkor is, ha a kor szellemi és
esztétikai igényeinek teljesen megfelelt.
„Hogy a *Szalagfű* számunkra értékes –
írja Szvoboda D. Gabriella –, annak oka
úttörő volta a hazai festészetben, míves
technikája, művészettörténeti doku-
mentum-jellege.”³¹

... az 1841. esztendő
Barabás Miklós életének
talan legszebb és
legfontosabb időszak
volt, mert ebben az évben
vette feleségül Susanne
Bois de Chesne-t...

Ha a képet jobban megfigyeljük,
óhatatlanul is szembeötlök, hogy a
férfi szereplő fiziognómiája mennyi-
re hasonlít a művész 1841-ben – tehát
ugyanabban az évben – festett *Önarckép*-
ként látható arcvonásokhoz: azonos
a homlok és a hajviselet, azonos a haj-
lott orr, a kőrszakáll és a hegyes végű
bajusz. Azonos a fiatal férfi teljes arc-
berendezése. Vajon, a festő maga lenne
ez a flörtölő városi ifjú? A néző emlé-
kezhethet ugyanakkor arra, hogy az 1841.
esztendő Barabás Miklós életének ta-
lán legszebb és legfontosabb időszaka
volt, mert ebben az évben vette felesé-
gül Susanne Bois de Chesne-t, és az ifjú

Önarckép

pár az akkori Buda egyik legszebb ré-
szén, a Városmajorban épített villába
költözött.

(Folytatjuk)

Jegyzetek

- 1 Barabás Miklós *Önéletrajza*. Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta Banner Zoltán. Dacia Könyvkiadó. Kolozsvár–Napoca, 1985. 17. (A továbbiakban *Önéletrajz* 1985.)
- 2 Akadémiai Kiadó. Budapest, 1965.
- 3 Főszerkesztő: Kenyeres Ágnes. Magyar Elektronikus Könyvtár. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html>
- 4 Szvoboda D. Gabriella: *Barabás Miklós*. Képzőművészeti Kiadó. Budapest, 1983; Veszprémi Nóra: *Barabás*. Corvina Kiadó. Budapest, 2009.
- 5 Szmracsányi Miklós: Barabás Miklós 1810–1910. In *Művészet*. Kilencedik évf. 1910. Negyedik szám, 158. (<http://www.mke.hu/lyka/09/146-158-barabas.htm>)
- 6 Sepsiszentgyörgy. Állami Levéltár. Fond 105. 445. sz.
- 7 Kelemen Lajos: *Művészettörténeti tanulmányok. II.* Kriterion Kiadó, Bukarest, 1982. 94.
- 8 Kolozsvár Művészeti Múzeum. A kép címe: *I. Franz Ioseph*. Leltári szám: 4873. Olaj, vászon. 2,375 x 1,420 m. Jelezve jobbra lent: Barabás Miklós fest. 1831-ben. Felirat a kép hátán: „Icon Francisci I mi Austriae Imeratoris Regis Hungariae et Magni Principis Transilvaniae anno aetatis suae LXIII quam Excellentissimus, Illustrissimus ac Reverendissimus Dominus Nicolaus Kováts de Csík Tunsád, Episcopus Transilvaniae Consiliarius Gubernialis, qua Supremus omnium Catholicarum Scholarum Director Regius, suae inter felicem Principem, venerationis profundissimae, ac fidei intemperate monumentum solemne, Lyceo Regio

Claudiopolitano, in cujus graemio stadium Philosophicum et Juridicum decurrerat ut memoriale perenne dono dedit Claudiopoli die 12 á Februarii anno Domini MDCCCXXXI. Sub ProDirectoratu Stephani Bano A. A. L. L. Philosophiae, et J. Universis Doctoris, Juris Naturae Privati, Publici Universalis: Gentium, et civilis Romani Professoris P. O. Inclyt. Comitatum Thordensis, et Albae Inferioris Tabulae Judiciariae Assessoris. J. Facultatis Juridicae Reg. Scientiarum Universitatis Pesthensis Membri Ordinarii. Icon haec habita per eundem Pro Directorem solemni oratione, in presentia Excellsi Regii Gubernii Praesidis, et Consiliariorum, Secretariorum aliorumque illustrium magno numero confluentium Hospitum apposita est.”

9 *Önéletrajz* 1985. 161.

10 <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/h-87E13/hegedus-samuel-bonyhai-88F80/> Letöltve 2019. 02. 09.

11 *Önéletrajz* 1985. 25.

12 A Hegedűs Sámuelről készült rajzot lásd: János Mihály (szerk.): *Eszmény és hasonlatosság. Tanulmányok és adatközlések Barabás Miklós születésének 200. évfordulójára*. Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda–Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy. 2010. 69.

13 A témáról bővebben lásd Gödölle Mátyás–Pállos Lajos (szerk.): *Szent István lovagjai. A legrangosabb magyar kitüntetés 250 éve*. Kiállítási katalógus. Budapest, 2014.

14 *Önéletrajz* 1985. 74.

15 Uo. 165. „160. Bialoskursky kr.” (kréta)

16 Uo. 167 – „222. C. Bialoszkurkszkijt magamnak min.” (miniatúra)

17 Szvoboda D. Gabriella i. m. 1983. 8. kép.

18 *Önéletrajz* 1985. 121.

19 E. Csorba Csilla: Barabás és Priessnitz. In János Mihály (szerk.): *Barabás Miklós 1810–1898. Előadások a művész halálának 100. évfordulójára szervezett konferencián*. Sepsiszentgyörgy, 1998. június 21., Charta Kiadó. Sepsiszentgyörgy, 2001. 70.

20 *Önéletrajz* 1985. 124–125.

21 Uo. 177. „Oberst. Bialoszkurszkijt m. Cfl. 15.”

22 *Önéletrajz* 1985. 64.

23 Uo. 236.

24 A munka leltári száma: 1937–3082.

25 *Önéletrajz* 1985. 86.

26 H. Szilasi Ágota: A modern magyar akvarellfestészet elindítója. In János Mihály (szerk.): *Barabás Miklós 1810–1898. Előadások a művész halálának 100. évfordulójára szervezett konferencián*. Sepsiszentgyörgy, 1998. június 21., Charta Kiadó. Sepsiszentgyörgy, 2001. 57.

27 *Barabás Miklós akvarelljei*. Kiállítási katalógus. Az előszót írta és a katalógust összeállította Szvoboda D. Gabriella. Magyar Nemzeti Galéria. Budapest, 1985. Oldalszám nélkül.

28 *Önéletrajz* 1985. 180.

29 Szvoboda D. Gabriella: *Barabás Miklós 1810–1898. Képzőművészeti Kiadó*. Budapest, 1983. 40.

30 Sinkó Katalin: *Szalagfű (Enyelgés) In Művészet Magyarországon 1830–70. II.* 348.

31 Szvoboda D. Gabriella i. m. 40–41.

Máriás József

Egy kezdeményezés, amelyből hagyomány lett

Az

Electro Sistem egyike Nagybánya prosperáló ipari vállalatának, része annak az újkori kibontakozásnak, melynek ösvényét magáncégek sokasága szélesbítette forgalmas országúttá. Létrehozása és fellendítése Blaskó István nevéhez fűződik, aki kiváló üzleti érzéssel és szakmai tudással teremtette meg, építette ki kapcsolatait országon belül és nemzetközi viszonylatban is.

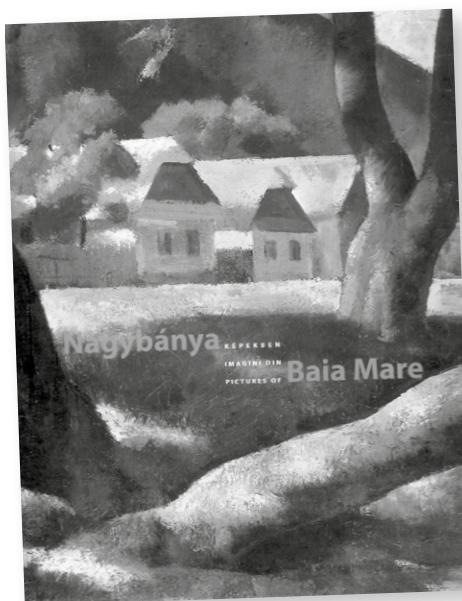
Általános szokás, hogy a cégek évente találkozót szerveznek üzletfeleikkel – beszállítóikkal és vevőikkel –, személyessé téve azt, ami a kapcsolatépítés számhalmazain/kimutatásain túlmenően a kölcsönös megismerést szolgálja, fehér asztal köré ültetve azokat, akik – a cég profiljához kötődő szóképpel élve – az Electro Sistem áramkörébe kapcsolódva, kölcsönös érdekre alapozva, profitra váltják azt, amit az adásvétel lehetősége kínál számukra.

Blaskó István jó évtizeddel előbb el-töprengett azon, miként is tehetné még emlékezetesebbé e találkozásokat, hogy az ott jelen levők ne csak egy szép, együtt töltött nap emlékével és ígéretével térjenek haza, hanem valami olyan többlettel, amely tágabb rálátást biztosít a cég létének és működésének tárgyi és kulturális univerzumára. Ő, aki az évek során oly sok nagybányai jó ügy anyagi támogatásában jeleskedett, elhatározta, hogy évente egy-egy művészi kivitelezésű, Nagybányához és környékéhez szorosán kötődő albummal lepi meg az évi üzleti találkozóra meghívott vendégeit. A megvalósításához megnyerte, tetterre készítette, munkára szólította a nagybányai művészvilág és tudományos kutatóintézetek és -intézmények jeles képviselőit. Pintér Zsolt személyében és vállalatában olyan partnert talált, aki/ amely a kivitelezés műves tipográfiai kivitelezést garantálta. A tudományos igényeket biztosító/kielégítő háromnyelvű – román, magyar, angol – szöveg, a rendkívüli figyelemmel kiválogatott képi dokumentumanyag, reprodukció és művészfotók révén, neves budapesti vállalatok bevonásával kivitelezett kiadványként eleve sikert ígért.

Nagybányáról lévén szó, mi sem természetesebb, hogy a híres festőtelep múltját idéző első album (*Nagybánya képekben*, 2009) Véső Ágoston Munkácsy-díjas festőművész ajánlásával indult útjára.

Kiváló kezdeményezés – kelt szárnyra a hír. Aztán – a következetesség szép példajaként – évente jött a folytatás, amely hagyománnyá érett, mígnem az elmúlt télen kezünkbe vehettük a 10. kötetet: *Hagyományok és identitások* (2018), amely három néprajzi vonatkozású tájegység – Bányavidék, Kővárvidék,

Nagybányáról lévén szó, mi sem természetesebb, hogy a híres festőtelep múltját idéző első album (Nagybánya képekben, 2009) Véső Ágoston festőművész ajánlásával indult útjára.

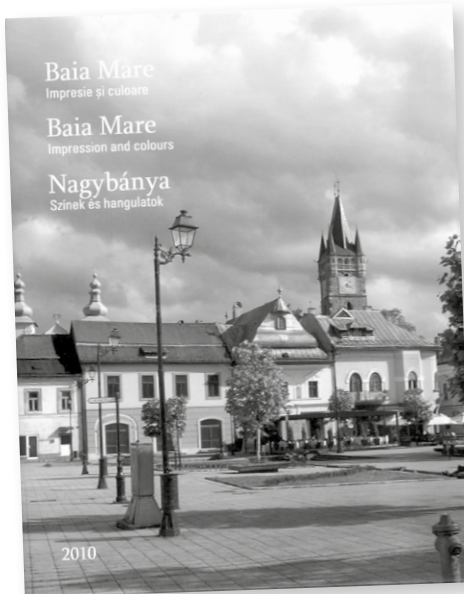
Láposvidék – leírásával ismerttet meg, különös tekintettel a néphagyományok és -szokások bemutatására.

De ne siessünk előre. A szép sorozat mindenképp megérdemli, hogy a legfrissebb kötet bemutatása előtt szövegünk a közbeesőkről.

Az első album sikere, a festőtelep gazdag múltja szükségképpen „követelte” a témához való visszatérést, más szemszögből, más időtérben teljesítse ki a témát: az első kötet szerzői – Boros Judit, Szűcs György és Nicolae Suciú – mellé a *Genius Loci* (2014) tanulmányait Murádin Jenő és Szűcs György szignálta. Az 1945-től napjainkig kibontakozó képzőművészeti életet bemutató album – *Hagyományok és folytonosság* (2015) szövegeit Véső Ágoston és Nicolae Suciú jegyzi. A művészi reprodukciókat, fotókat (a kötetek sorrendjében elősorolva) Darabos György, Feleki István, Mester Tibor, Nicolae Suciú, Véső Ágoston; Bokor Zsuzsa, Darabos György, Fehér Katalin, Fűzi István, Mester Tibor, Szűcs György, Rene Triebel, Véső Ágoston; Adrian Vasile Chira, Csurka Imola, Nicolae Suciú, Véső Ágoston készítette.

Bányavidékről, bányászatról lévén szó, megkerülhetetlen volt a mélységek kincseinek „feltárása”, bemutatása.

A másik, ismétlődő témakör Nagybánya város bemutatása. A Pintér Zsolt koncepciója alapján létrejött *Nagybánya. Színek és hangulatok* (2010) című album alaphangulatát Zelk Zoltán versrészlete indítja: „...a világ közepe / ahol nem adja erdőnél alább / a szelídgesztenye, / ahol zöldnél zöldőbb a zöld, / ahol az alma bévül is piros, / ahol a Zazar úgy szalad, / csempésze víz a víz alatt / homokszemekbe csukott aranyat...” E kötetben a képanyag kerül középpontba, az azt követő szöveg csupán eligazításképpen szolgál, segít betájolni magunkat a letűnt évszázadok építészeti és egyéb értékei gazdagságába. Az *ember és városa. Nagybánya élő meséje* (2013) a jelenbe szólít. A Deák László, Griga Krisztina, Madarassy Zsolt fotói uralta kötet különböző témakörökbe – *Séta a városban, Az ember és vára, A mese, mint élő bizonyíték, Nagybánya, a művészetek városa, Szórakozás és sport* – csoportosítva elevenítik meg előttünk a mai város hangulatát, buzdítanak bennünket is sétára az ódon hangulatot vagy modern jellemvonásokat magukon/

magukban viselő utcákra, ismertetnek meg az ott élők mindennapjaival. A kiadó és a kötet szerkesztő joggal érezhette, hogy az előbbiekből nyert ismereteink úgy nyerne igaz értelmet és hátteret, ha az idő és tér koordinátáira kivetítve is megismerjük. A *Rivulus Dominarum. Nagybánya, hét évszázad története* (2016) tudományos igényességgel létrehozott, objektív prezentációja a város történelmének. Ehhez kérték és megnyerték a Máramarosi Történelmi és Régészeti Múzeum, a Nemzeti Levéltár Máramarosi Kirendeltségének együttműködését. A kronológiai bemutatás 1327-től vezet el bennünket 2015-ig; Lucia Pop tanulmánya pedig eligazít a város történelmében, kiemelve annak meghatározó momentumait. A tudományos igényvel, szakszerűen összeválogatott, rendkívül gazdag képanyag teszi szemléletesebbé számunkra az eseményeket, ismertet meg olyan dokumentumokkal, melyek múzeumok féltett és rejtett értékei.

Bányavidékről, bányászatról lévén szó, megkerülhetetlen volt a mélységek kincseinek „feltárása”, bemutatása. Az Európa-hírű nagybányai Ásványtani Múzeum kézzel fogható közelségbe hozza a bányavidék altalajkincseinek gyöngyszemeit, a bányavirágoknak nevezett kövületeket. A *mélységek csodái* (2012) a Turctól Erzsébetbányáig terjedő régió mélyszinti tárnáiból előkerült és a kiállításán megtekinthető varázslatos szépségeit Valentin Ganța fotói mutatják be, híven érzékeltetve a legnagyobb művész, a teremtő természet utolérhetetlen, fantáziadús alkotóképességét. A szakszerű leírás, a történelmi háttér rajz bemutatja a vidék lakosságának évszázadokon át életteret biztosító, megtartó, fejlődést generáló és értéktérmető

bányászat mesterségének hagyományát, s nem utolsósorban azt is érzékelteti, hogy a bányabezárások mily veszteséget jelentenek a vidék számára.

A 2001-ben készült album – *Idők végtelenségében* – a természet és az ember alkotta/formálta világba vezet bele bennünket, az előbbieknél tágabb körbe, a megyehatárig vezetve/szélesítve képzeletünk szemhatárát. A hegyek és folyóvölgyek szabdalta tájba, mely Deák László, Griga Krisztina, Madarassy Zsolt fényképezőgép-lencséjének fókuszába állítva hozza/idézi/varázsolja elénk azt, ami az idők örökkévalóságában, a teremtés csodájában, az ember és a természet együttlétének harmóniájában, a hagyomány és a szellemiség összefonódásában ölt testet.

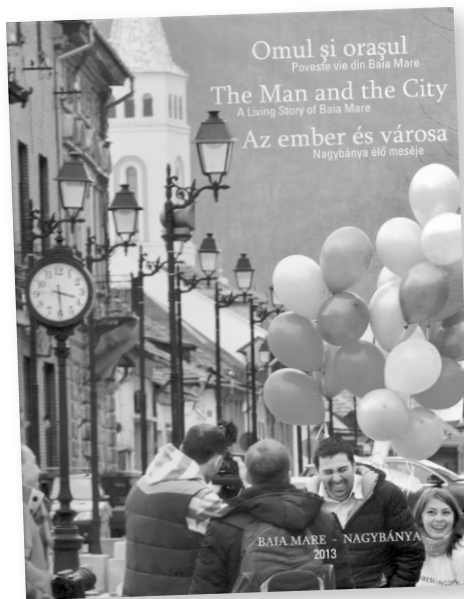
A tér és az idő, a szülőföld bennünket körülvevő világában bőséges kínálat csábította, ösztönözte az albumok megálmodóit, kivitelezőit arra, hogy látószögüket, horizontját hol szélesebb, hol tágasabb mederben/körben keressék és mutassák fel azokat az értékeket, amelyeket a magunkénak mondhatnak. Így szállt a képzelet Felsőbányára, a kezdetekben Nagybányával közös bírót irányította/vezette városba. *Mons Medius. Felsőbánya illusztrált története* (2017) a Nagybánya-kötettel azonos szerkesztési módot követve vezet vissza bennünket a történelem országújtjára. Az albumot történelmi dokumentumok kópiái, fotótékák rejtett/féltett darabjai, tájképek és reprodukciók sokasága illusztrálja. Ezúttal is Lucia Pop, a Máramarosi Megyei Történelmi és Régészeti Múzeum tudományos munkatársának tanulmánya segíti az olvasót abban, hogy ismeretekben gazdag, élményt nyújtó időutazást tegyen.

A budapesti nyomdákban készülő, különösen szép kivitelezésű albumok révén juthatunk el a jelenbe, a legújabbhoz: a *Hagyományok és identitások. Részletek Bányavidék, Kővárvidék, Láposvidék monográfiája* (2018) című kiadványhoz, Máramaros megye déli/dél nyugati részén található régiókhoz, melyeket – sorrendben – Deák László, Vasile Dorolți és Gabriel Motica művészi igényű képei és az azokon megidézett tájhaza természeti értékei, építészeti emlékei, néphagyományait rögzítő kísértő szövegek révén eleveníti elénk. A különböző fejezetekben közös szerkesztési eljárásokra, tematikai tagolódásra – földrajzi, történelmi leírások, urbanus és főbb vidéki helységek bemutatása, turizmus, a tájegységek jeles szülötteinek elősorolása – épülő prezentáció, filmes szóval élve, közelképbe hozza azokat a kisebb régiókat, amelyekről az előző kötetekben

csak nagyvonalakban, érintőlegesen esetleg olvashattunk/láthattunk. A bevezető sorok pontosabban fogalmazzak: „Diófalevél illattól átjárt utcácskák, ősrégi templomtornyok által megtört láthatóhatár, valamikor ragyogó csillagokkal telehintett magasságos ég hív minket egy hosszú időutazásra. Három különböző világ mesél nekünk hosszú évszázadokról, természetről, emberi sorsokról. (...) könnyed és kellemes hangvétel tolmácsolásával tárja elénk mind a helyi lakosság, mind a szélesebb olvasóközönség elé régmúlt idők, illetve a jelen értékeit, pillanatok, valamint helyleírásokat. (...) A kiadvány vezérfonala, annak megfogalmazási stílusa, illetve grafikai ábrázolása meghívás a minket körülvevő világ szépségeinek és csodáinak felfedezésére.” Biztató sorok: lépünk ki a négy fal közül, fedezzük fel, ismerjük meg, lássuk és gyönyörködünk a látvány szépségében.

Az album második tömbje a Kővár történelmi levegőt árasztó, középkori erődítményéhez kötődik...

Előbb a Bányavidék, a Nagybányát övező tájhaza tárul elénk. A történelmi levegő távolba vesző, időben felénk közlekedő misztikuma, atmoszférája, aztán a természet kínálta tiszta levegő, a virágos rétek szénelárlata csábít sétára, hegyi ösvények a túrázásra, magasba törő havas csúcsok az elénk táruló horizont szépségében történő elmélyülésre. Építészeti emlékeink, évszázados templomaink eleink hitvilágáról, iskoláink a műveltségigényéről tanúskodnak. Közben meg-megakadunk egy-egy mondat szavain. Például ezen: „Hányan tudják például, hogy a polgári oktatásnak Erdélyben legkorábbi Nagybányán vannak dokumentumai, s a mai Erdély legrégebbi középiskolája, az 1547-ben alapított Schola Rivulina is itt működött...” Annyit pontosítsunk, hogy létrejött az itt gyökeret eresztett protestantizmus léleképítő és tudásgyarapító törekvésének, Kopácsi István református prédikátor iskolateremtő igyekezetének gyümölcse. A megyeszékhely körötti helységek – Felsőbánya, Kapnikbánya, Misztótfalu, Szinérváralja, Giródtótfalu, Láposbánya, Lacfalu, Dióshalom s mind a többi – bőséggel kínálják a látnivalót, az azokat övező természeti környék pedig a turizmus paradicsomi szépségű látványait: a Gutint, a Rozsályt. Folyóink, a természet ölelésében megbúvó tavaink csalogatnak megmártózni

selymes simogatású lány vizükben. E régió neves szülöttei sorából megemlítik a bibliafordító Sylvester Jánost, a nyomdász Misztótfalusi Kis Miklóst, a színész Lendvay Mártont, jeles íróinkat: Tersánszky Józsi Jenőt és Németh Lászlót, továbbá román alkotókat, kiknek bölcsője ugyane régió otthonaiban ringatták.

Az album második tömbje a Kővár történelmi levegőt árasztó, középkori erődítményéhez kötődik, lapjai az azt övező falvakba kalauzolják az olvasót. A zömében románok lakta vidék ortodox fatemplomainak magasba szökő karsú tornyai, a későbbi korokban épült kőtemplomok egy sajátos néprajzi jegyeket hordozó tájhazát idéznek elénk s a hozzájuk társuló jellegzetes népviseletet, szokásokat, hagyományokat. A lapokat olvasva, a képanyag szépségében elmerülve, a fontosabb helységek történetével ismerkedve, elénk tűnik, vissza-visszatér egy számunkra kedves név: a Teleki családé. Ha azt mondjuk: Koltó – akkor Teleki Sándor; ha azt olvassuk: Kővárhosszúfalu – akkor Teleki Blanka; ha tovább lapozunk: Pribékfalva és Nagysomkút – akkor Teleki Pál neve, szülőhelye, élete sokszálú kötődése. S mindhármuk bronzba öntött portréja ott díszlik a nagybányai Teleki Magyar Ház homlokzatán. A nevükhöz, családjukhoz köthető helységek közül kiemelkedik a szeptemberi Petőfi-ünnepekkel megszentelt Koltó és a most megújulóban levő múzeum. Örömmel látjuk az ugyan magánkézbe került, de megmentett kővárhosszúfalui kastélyt és az annál ugyan szerényebb, de ma is szép nagysomkúti Teleki-kúriát. Szomorúság tölt el a pribékfavi kastély sorstalansága, szomorú látványa fölött,

melyet szívesen ajánlanánk Transylvania Trust Alapítvány kastélymentő szolgálatának figyelmébe. Az e régióhoz kötődő jeles szülöttek közé tartozik a Sárosmagyarberkeszen született Medgyes Lajos költő, a Nagysomkútról származó Bíró László szatmári római katolikus püspök és Szilágyid Domokos költő...

Egy lépéssel délre, délkeletre haladva jutunk el az album által elénk tárt harmadik régiójába, a hegyek s folyók határolta Láposvidékre, amely nemzetiségi összetételében, néprajzi jellegzetességeiben sokban hasonlít az előbbihez. „A vidéket erdők, alpesi legelők, kaszálók és gyümölcsösök tarkítják...” Ez határozta meg a századok folyamán kialakult gazdálkodási formákat is. A hegyek lábánál megbúvó vidéken sok ásványvízforrás buzog, tör felszínre, ami többlet értéket, vonzalmat nyújt/kínál a természet csöndjét és harmóniáját kereső, ide látogató turistáknak. Településhálózatát szét-szórt, többnyire apró falvak alkotják. Ide kötődik, innen nyerte nevét a régészet egyik fontos tudománytörténeti értékű korszak definíciója: „A felsőszőcsi temetőben talált régészeti leletek egy új archeológiai kultúrát hoztak létre.” A nagyobb kulturális központoktól távol eső helyzete, fekvése igen kedvezett a népi szokások megőrzéséhez, konzerválódásához, ápolásához. Kosztafalva, Kupsafalva, Drágosfalbóva, Oláhlápos, Nemesbudafalva... fatemplomai a román népi szakrális építézet remekei közé tartoznak, ortodox kolostorai a népi vallásosság tovább élésének éltező forrásai. Népviselete egyedi és eredeti jegyeket hordoz. E régió területén két város – a közigazgatási központként számon tartott Magyarláros és a hegyek közt megbúvó Erzsébetbánya – található; magyar lakossága is többnyire e két helységre, továbbá a zöldségtermesztéséről nevezetes Domokoshoz kötődik. Valóságos nyelvsziget, kultúrájukat, hagyományait őrző közösségek a román nyelvi környezetben. E vidék, jelesen Magyarláros magyar szülötte: Benkő Ferenc lelkész, az első magyar ásványtani könyv szerzője és Kovács Dezső író, költő, kritikus.

Időben és térben nagy utat jártunk be. Közönet Blaskó Istvánnak, munkatársainak, mindazoknak, akik a különböző művészeti ágak – írás- és fotóművészet, tipográfia – és a technika eszközeit tudományos igényességgel társítva és magas színvonalon hasznosítva teremtenek új, maradandó értéket. Hisszük, hogy a maguk teremtette hagyomány folytatódik, új s új értékkel gyarapodik...

Pozsony Ferenc

Hagyományos népi mesterségek Háromszéken és Erdővidéken

... ezek a hagyományos mesterségek évszázadokon át a helyben fellelhető természetes erőforrásokra és nemzedékről nemzedékre átadott különleges tudásra támaszkodtak.

A Kriza János Néprajzi Társaság kolozsvári székházában nemrég kiállítást, film- és könyvbemutatót szerveztek a háromszéki és az erdővidéki hagyományos népi mesterségekkel kapcsolatban.

A Kovászna Megyei Művelődési Központ még 2014-ben kezdeményezett komplex programot a hagyományos székelyföldi népi mesterségek revitalizálásával, digitalizálásával és népszerűsítésével kapcsolatban, amit végül is Izland, Liechtenstein és Norvégia is finanszírozott. A projekt elsődleges célja Háromszék kulturális-néprajzi örökségének rendszeres felmérése, tudatosítása és bemutatása volt. A program során kiemelten foglalkoztak a hagyományos népi mesterségek szakszerű dokumentálásával és továbbörökítésével.

A szervezők és a kivitelezők tudatosan arra törekedtek, hogy az összegyűjtött információkat egy háromnyelvű (magyar, román és angol) adatbázisba szerkesszék, majd a világháló segítségével elérhetővé tegyék kutatók, pedagógusok, művelődés- és turizmus-szervezők, kézművesoktatók, valamint a székely kulturális örökség iránt érdeklődők számára. A háromszéki népi kézműves hagyományok népszerűsítésére pedig olyan speciális ajánlatokat, konkrét programokat is kidolgoztak, melyekkel a vidékre látogató turisták személyesen találkozhatnak háromszéki hagyományörző tárgyalókkal, műhelyeikben pedig megismerkedhetnek a kézművesek sajátos eszközeivel, technológiáival, felhasznált nyersanyagaikkal és késztermékekkel, amiket tetszés szerint akár meg is vásárolhatnak.

Kinda István vezetésével a másfél éves program során összesen 43 foglalkozás szakszerű dokumentációját

készítették el, 250 háromszéki mesterség adatlapját töltötték ki, 3 hagyományos műhely teljes eszközállományát dokumentálták és fotózták, Simon József és Vargyas Levente operatőrök közreműködésével pedig 10 szakszerű, ismeretterjesztő, de tudományos igényű filmet készítettek. Mivel a felkeresett mesterek írásban jóváhagyták adataik nyilvános megjelenítését, a felsorolt eredményeket az érdeklődők a www.mestersegek.ro és a www.folktrades.ro honlapokon mind elérhetik.

A kutatás során készített dokumentumértékű filmeket bemutatták azokban a településekben is, ahol azokat korábban forgatták. Több mint ezer iskolásnak vetítették le, s 100 Kovászna megyei oktatási intézmény kapta meg ingyenesen a 10 DVD-ből álló filmsorozatot, mely bemutatja és megőrökíti a hagyományos csernátoni fadaragást, a kisbaconi kenyérsütést, a bölönpataki román kosárfonását és seprűkötését, az olaszteleki kovácsmesterséget, a kálnoki méhészetet, a kézdivásárhelyi mézeskalácsosságot, a kisbaconi vízimalommal történő őrlést, a zabolai román juhászatot, a felsőcsernátoni pálinkafőzést és a gelencei zsindelemetszést.

Mivel az utóbbi évtizedben a Háromszékre látogatók 25%-át magyarországi iskolások, 20%-át anyaországi közép- és felsőiskolások, 25%-át érdeklődő román családok és baráti társaságok, 20%-át különböző romániai cégek munkatársai és 10%-át pedig külföldiek alkotják, a program koordinátorai különböző kulturális és turisztikai szakemberek, vidékfejlesztők, vendéglátók, kastély- és kúriatulajdonosok ajánlatai, tanácsai, igényei alapján olyan turisztikai programcsomagokat dolgoztak ki, melyeket független magyar

és román újságírók, utazási irodák vezetői tesztelték le, próbálták ki.

A program során egyértelműen bebizonyosodott, hogy Háromszék egészen a közelmúltig felbecsülhetetlen értékű kézműves hagyományokkal, szellemi és tárgyi örökséggel, sajátos kulturális értékekkel rendelkezett, azokat pedig csak a 19. század végén kibontakozó iparosítás, polgárosodás, majd a 20. századi modernizációt kísérő globalizáció és kulturális egyneműsödés sodort a perifériára.

A kutatók még napjainkban is több mint 1000 olyan kézművest tudtak azonosítani a térségben, aki mesterfokon ismeri és gyakorolja hagyományos foglalkozását, apáról fiúra átörökített tudását. Ennek a csoportnak a speciális, kézműves tudását örökíti meg Kinda István *Hagyományos népi mesterségek Háromszéken és Erdővidéken* című kötete* is, melyet a Háromszék Vármegyei Kiadó jelentetett meg Sepsiszentgyörgyön az elmúlt évben.

A kiváló, dokumentumértékű fotókkal illusztrált kiadványban a szerző összesen 30 foglalkozásformát mutat be. Az első fejezetben a táplálkozással kapcsolatos foglalkozásokat (földművelést, állattartást, molnárságot, kenyérsütést, disznóvágást, méhészetet, mézeskalácsosságot, pálinkafőzést), a másodikban az építkezésben fontos szerepet játszó mesterségeket (kőfaragást, mészégetést, téglavetést, cserépezést, kőművességet, csempekészítést, kályharakást, zsindeghasítást, ácsmesterséget), majd a famegmunkálásával foglalkozó falusi specialistákat (asztalosokat, kerék- és

szekérszövőket, kádárokat, fazekasokat, kovácsokat, szénégetőket és veszőfonókat), a viseletek és textíliák megvalósítóit (szövőket, szabókat, bőrműveseket, csizmadiákat, cipészeket és kalaposokat), a bútorművesség speciális szakembereit (kárpitásokat, fafaragókat, bútorfestőket), valamint a tojásírókat mutatta be magvasan.

A szerző mindegyik mesteriséggel kapcsolatban rendre bemutatta a hagyományos foglalkozás történeti előzményeit, a felhasznált alapanyagokat, különleges tudásanyagát, technológiáját és eljárásait, valamint a mesteriséggel kapcsolatos legfontosabb tudományos közlemények bibliográfiai adatait.

Összeszokott páros: idős mester idős segédjével. Vargyasi Levente felvétele (illusztráció a könyvből)

A kézműves mesteriségeket bemutató, lényegretörő, magvas szövegeket hatalmas mennyiségű, kiváló minőségű képanyag gazdagítja és dokumentálja. A fotókat Vargyas Levente, Balassa M. Iván, Barabás Zsolt, Bartha Árpád, Bortnyik György, Domokos Pál Péter, Fehér Imola, Finta Etelka, Fóris Pál, Gödri Ferenc, Gazda Klára, Hegyeli Győző, Hegyeli Huba, Dimény-Haszmann Orsolya, Kinda István, László Ferenc, Musát Arnold és Toró Attila készítette. A borítót és a kötetet arculatát Tusa Nóra tervezte, műszaki szerkesztője pedig Vasiliu Anna.

A Kovászna Megyei Tanácsa, a Kovászna Megyei Művelődési Központ, valamint a Székely Nemzeti Múzeum jó partneri kapcsolatára épülő együttműködésből végül is még az „utolsó órában” elkészült a térségben élő hagyományos kézművesség szakszerű katasztere, online adatbázisa, dokumentumértékű filmanyaga és tudományos, monografikus igényű összefoglalása.

Kiemeljük, hogy ezek a hagyományos foglalkozások, mesteriségek évszázadokon át rendszerint a helyben elérhető, fellelhető természetes alapanyagokra, erőforrásokra és nemzedékről nemzedékre átadott különleges tudásra támaszkodtak. Mivel a háromszékieket, a józan hagyományörzésük mellett, minden korban jellemezte az új kulturális elemek iránti fogékonyság, a székely mezővárosokban vagy a közeli szász urbánus központokban működő kézművesek is folyamatosan gyarapították az itt élő tárgyalkotók tudását, eszközkészletét és technológiáját.

Reméljük, hogy a Háromszéken elvégzett kutatásnak, interneten elérhetővé tett kézműves adatbázisnak, dokumentumfilmsorozatnak, valamint a Kinda István által elkészített szakszerű néprajzi összefoglalásnak a közeljövőben lesz folytatása Csík-, Udvarhely- és Marosszék területén is. Ennek hozadékát és jelentőségét Tamás Sándor fogalmazta meg tömören a háromszéki mesteriségeket bemutató kötethez írott ajánlásában. „Hiszek abban, hogy ez a most útjára bocsátott kötet visszajut azokhoz, akikről szól, és ezáltal megerősíti őket vállalt hivatásukban, de eljut olyanokhoz is, akik most állnak pályaválasztás előtt, s nekik ez a feltárt tudás egy lehetőséget kínál ahhoz, hogy itthon, a szülőföldjükön boldoguljanak.”

* Kinda István: *Hagyományos népi mesteriségek Háromszéken és Erdővidéken*, Háromszék Vármegyei Kiadó, 2018.

Műanyagok az életterünkben: ártalmasak, vagy sem?

Míg a természetes anyagok biológiailag a környezetben lebomlanak, addig a szintetikus anyagok évek-évszázadok alatt „tűnnek” el a környezetből.

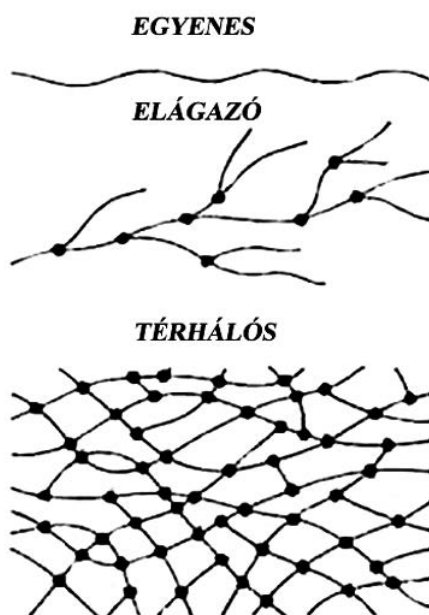
Mielőtt a kérdés érdembeli tárgyalásába kezdenénk, pár fogalmat tisztáznunk kell. A köztudatban minden, ami nem természetes anyag, ami nem fa, üveg, állati vagy növényi eredetű anyag (gyapot, len, kender, bőr stb.), kőzet vagy fém, az műanyagként ismert. A szakemberek azonban sok „mesterséges”, azaz a természetben nem található anyagot ismernek és kínálnak használatra, ismerjük el, egyre sikeresebben, amelyek lényegesen különböznek a természetes anyagoktól. A legfontosabb különbség nem a fizikai tulajdonságokban van, hanem főként a természetben való viselkedésükben. Míg a természetes anyagok biológiailag a környezetben (az ott működő, évmilliók alatt kialakult egyensúlyi folyamatok eredményeként) lebomlanak, addig a szintetikus anyagok meglepően hosszú, évek-évszázadok alatt „tűnnek” el a környezetből. Mondhatjuk, környezetidegen anyagok.

A műanyagoknak az alapja mindig egy vagy több polimer. A polimer egyszerű, kis molekulatömegű „monomerek” – ezek általában szerves anyagok – gyakran több százezer molekulájának vegyi kötésekkel összekapcsolt szerkezete (makromolekula), amely lehet egyenes (mint egy cérnaszál), elágazó (mint a fa ágai) vagy térhálós (mint egy szabálytalan halászhaló). A polimer elnevezés a görög *poli-* (sok) és *-mer* (alapegység, építőelem) szavakból képezhető (1. ábra).

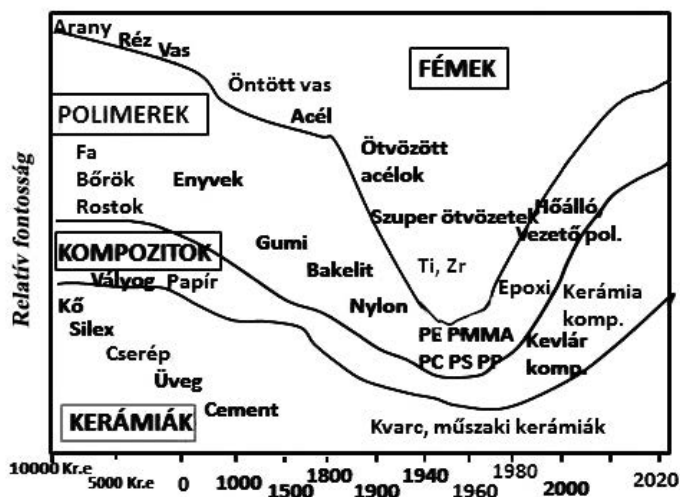
A műanyag egy összetett rendszer, amely az alap polimer(ek) mellett sok más adalékanyagot is tartalmaz, amelyeket a gyártás során különböző céllal kevernek a polimerhez. Ezekről majd a továbbiakban részletesen lesz szó, mert lényeges szerepük van a „jó” vagy „ártalmas” műanyagok kialakításában. A továbbiakban csak a műanyagokról lesz szó. Egy rövid cikk keretében sajnos csak röviden lehet tárgyalni ezt a nagycsaládot, hiszen könyvtárnyi irodalma van, és annak rövid, közérdekűre számot tartó, átfogó ismertetése nem lehetséges. Arra törekedtem a cikk írásakor, hogy kerülve a zsákutcákat, a mindennapokban használható ismereteket tárjam az olvasó elé, bár tudatában vagyok az egyszerűsítés veszélyeinek, amelyek néha a dilettantizmus határát súrolják.

A műanyagokat alkotó polimerek több szempont szerint csoportosíthatóak:

- Feldolgozhatóság szerint:
 - hőre lágyuló (termoplasztok);
 - hőre keményedő (termoreaktívak);
 - hidegen keményedő műanyagrendszerek.
- Tulajdonság és felhasználás szerint:
 - elasztomerek (gumiszerű műanyagok);
 - plasztomerek (műgyanták);
 - szálképző anyagok.

1. ábra

2. ábra

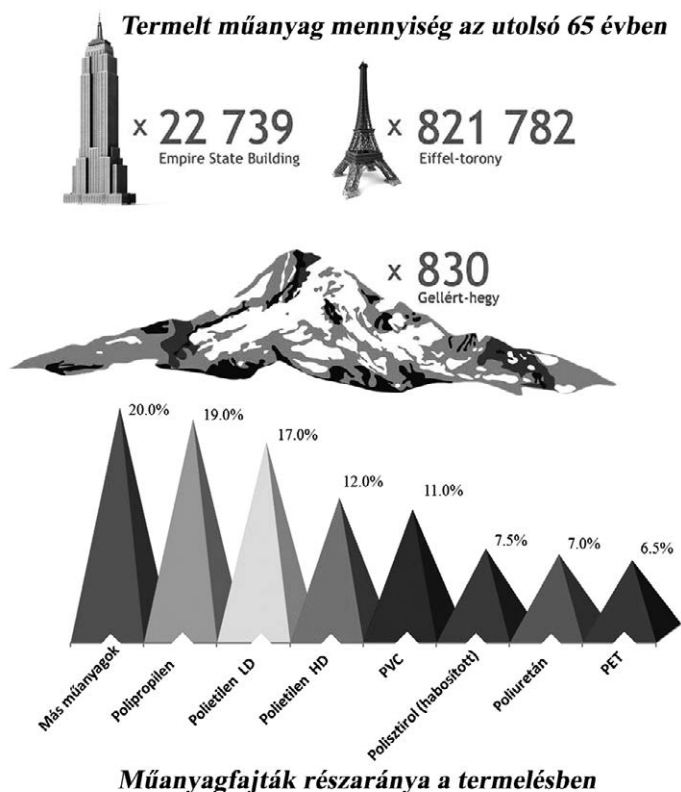
c. Szerkezet szerint:

- lineárisak;
- elágazóak;
- térhálósak;
- folyadék-kristályok.

d. Előállításuk szerint:

- polimerizációval (PE, PP, PVC, PS, PTFE);
- polikondenzációval (PA, PET);
- poliaddícióval (PUR, EP);
- természetes alapú polimerok (cellulóz, fehérjék, üveg, azbeszt, bazalt).

Az előállításnál alkalmazott módszerek közötti különbségek technológiai vonatkozásúak. A polimerizáció a monomerek közötti kötésének felszakadásával és a polimer lánc kialakításakor a molekulák egymáshoz kapcsolódásával történik,

3. ábra

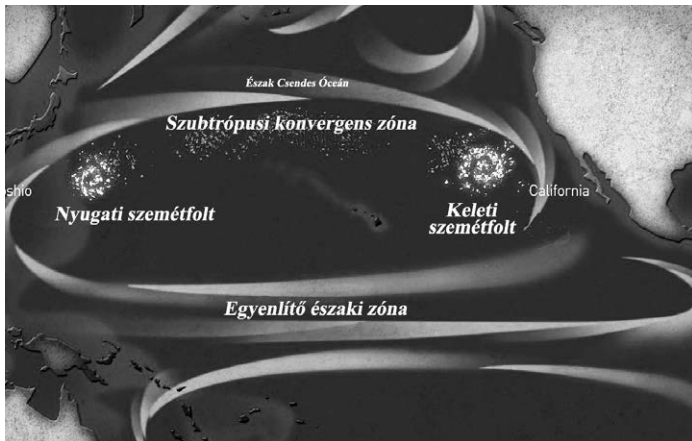
de nem keletkezik semmilyen melléktermék. Így készül a PE, PP, PVC, PS, PTFE. A polikondenzációnál lejátszódó vegyi reakció során a polimer mellett egy kismolekulájú melléktermék is keletkezik (pl. víz, sósav), így gyártják többek között a PA, PET műanyagokat. A poliaddíció hasonló a polikondenzációhoz, de nem keletkezik melléktermék. Jellegzetes példa erre a PUR és az EP.

Ősidőktől fogva az emberiség számtalan természetes alapú anyagot használt, zömmel a makromolekuláris (óriásmolekulás) vegyületek családjába tartozókat: állati és növényi eredetű anyagokat (fa, bőr, fehérjék, rostok, bundák stb.), valamint szerves anyagokat, amelyek szerkezetüket tekintve felfoghatóak, mint makromolekuláris anyagok: kőszeközök – szilix-obszidián, cseréptárgyak – kerámia, vályog, stb. Ezek az anyagok az évmilliók óta kialakult természetes egyensúlyi folyamatok részét képezték, és nem jelentettek környezeti szennyezést vagy veszélyt az emberekre. A különböző anyagok időbeni elterjedését a 2. ábra szemlélteti. A helyzetet a 19. század második felétől kezdett alaposan megváltozni, amikor a szintetikus anyagok és többek között a műanyagok megjelentek. A polimerok felfedezésének kronológiai sorrendje a következő volt:

Dátum	Polimer	Feltaláló
1839	Gumivulkanizálás	Goodyear
1870	Celluloid	Hyatt
1909	Fenolgyanta	Baekeland
1915	Szintetikus kaucsuk	Leverkusen
1931	Kis sűrűségű polietén	ICI
1933	Poli(metil-metakrilát) (plexi)	Röhm
1937	Poliuretán	Bayer
1938	Nylon 66, Nylon 6	Carothers, Schlack
1938	Poli(tetrafluor-etilén) (teflon)	Plunkett, DuPont
1939	Szilikon polimerok	Hyde
1941	Poli(etilén-tereftalát) (PET)	Whinfield, Dickson
1953	Nagysűrűségű polietilén	Ziegler
1954	Polipropilén	Natta
1958	Polikarbonát	GE, Bayer
1974	Aromás poliamid (kevlár)	DuPont

A poliamid (az első termék kereskedelmi neve nylon) felfedezése után, annak jó mechanikai és használati tulajdonságainak köszönhetően gyorsan elterjedt, és számtalan poliamidszálból készült használati tárgy került a kereskedelembé, nejloning, -harisnya stb. néven. Azóta is sokan minden műanyagra tévesen a nylon kifejezést használják, mint amilyen a polietilén, PVC, PP stb. fólia, zacskó, pohár, ing és más használati tárgy, amelyeknek semmi köze sincsen a poliamidhoz.

A műanyagok megjelenése óta a termelésük többszöröződött. Ez maga után vonta a felhasználás rohamos elterjedését és a használatból kikerült műanyagok felhalmozódását a környezetben. Ennek egyenes következménye a környezet-szennyezés lett. Az utóbbi 65 évben (1950–2015) gyártott 8300 millió tonna műanyagból (3. ábra) kb. 6300 millió tonna hulladék keletkezett. Ebből a hulladékmennyiségből 12 százaléknyit (750 millió tonna) égettek el, és csupán 9 százalék (570 millió tonna) az újrahasznosított rész. A hulladék többi része, a maradék 79 százalék (közel 5000 millió tonna) képezi a környezetben a „pihenő hulladéktemetőt” a föld alatt-felett, a tavakban-folyókban és tengerekben-óceánokban. Csak a Csendes-óceán északi részén az áramlatok több mint 150-200 ezer tonna műanyag hulladékból két helyen „úszó szigetet” alakítottak ki (4. ábra). Úgy tűnik, a 12. órájában vagyunk

4. ábra

a Földet fenyegető áradatnak, ha nem teszünk sürgősen lépéseket a tarthatatlan helyzet orvoslására. A műanyagok nagyon „tartós” termékek. A természetben történő lebomlásuk meglepően lassú, mivel nem természetes alapú anyagok, a természetben nincsenek meg azok a folyamatok, amelyek lehetővé tennék belátható időn belül a lebontást (5. ábra). El kell ismernünk a műanyagok különlegesen jó tulajdonságait, amelyek gyakran a hagyományos anyagokkal összehasonlítva előnyben részesítik ezeket a termékeket. A műanyag alapú (üvegszálas vagy Kevlar-szálas erősítésű és aktív töltőanyagokat tartalmazó) kompozitok, vagy a polikarbonát elemek a különböző járművek építésében a klasszikus anyagokat (fémek és ötvözetek, valamint üveg) az utolsó évtizedekben nagy mértékben helyettesítették. 1960 és 1990 között a katonai repülőgépek és helikopterek építésében 30-40 százalékos arányban műanyag kompozitokat használtak, a helikopterek és repülőgépek ablakait polikarbonátból készítik, amelyek ellenállása jobb, mint a hagyományos üvegé, és még golyóálló is. A civil „gépmadarakba” (személyes és teherszállítás) 1990 után kezdték a már kipróbált műanyagokat beépíteni. 2005-ben az Airbus A380 22 százalékban tartalmazott műanyagokat, és 2009-ben a Boeing 787 már 50 százalékban épült új kompozitokkal és műanyagokkal. A szélerőművek tartó oszlopai (50-70 méter magasak) és „lapátjai” (30 méter hosszúak) kizárólag műanyag kompozitokból készülnek. Az orvostudomány is hasonlóképpen használja a modern műanyagokat, mint amilyenek a „memóriával” rendelkező szintetikus polimerek. Ezek a polimer tárgyak felmelegítés, formaváltoztatás és lehűtés után, az újbóli felmelegítéskor „emlékeznek” az eredeti formára, és felveszik annak alakját. Így például az ilyen speciális tulajdonsággal rendelkező polimerekből szteneket vagy sebvarró szálakat készítenek (6. ábra).

A műanyagok az alappolimer(ek) mellett sok más adalékanyagot tartalmaznak. Ezek a következők:

- stabilizátorok: a feldolgozás és felhasználás körülményei között biztosítják a polimer tulajdonságainak a megőrzését;
- csúsztatók: segítik a műanyag feldolgozását;
- formaleválasztók: elősegítik a késztermék eltávolítását a feldolgozó szerszámból;
- lágyítók: a kemény műanyagokat (főleg PVC) hajlékonyná teszik;
- égésgátlók: csökkentik a polimer éghetőségét és a füstképződést;
- színezékek, pigmentek: a kívánt színt adják;
- optikai fehérítők: megszüntetik egyes polimerek sárgás színét, UV-védők;

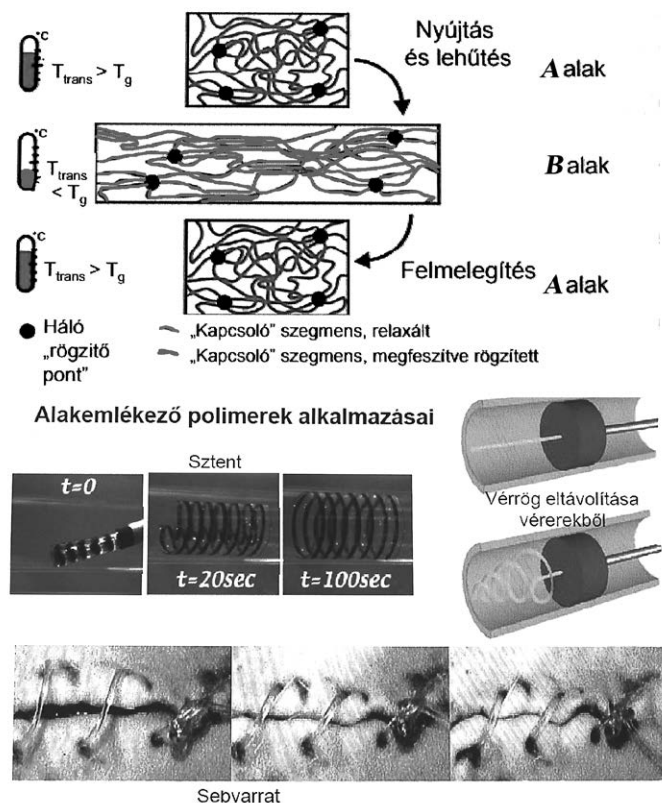
5. ábra

- szag- és illatanyagok: álcázzák vagy elveszik a műanyag kellemetlen szagát, vagy kívánt illatot adnak;
- antisztatikumok: csökkentik a műanyag felületi vagy térfogati ellenállását, elektrosztatikus feltöltődését;
- göcképzők: szabályozzák a műanyag kristályosodását és szerkezetét;
- a polimer előállításakor használt vegyületek: iniciátor, molekulatömeg szabályzó, felületaktív anyagok (emulgátorok), kémhatás szabályzók (pH);
- polimerek: polimerkeverékek összetevői;
- ütésálló adalékok: mechanikai tulajdonságokat javítanak (ütésellenállóság);
- töltőanyagok: növelik a műanyag merevségét, és olcsóbbá teszik;
- erősítőanyagok: szálak vagy ásványi őrlemények, növelik a műanyag merevségét és szilárdságát.

Amint láthatjuk, a műanyagok nagyon változatos és komplex összetételűek. Sok polimeridegen anyagot is tartalmazhatnak. Ennek következtében a használat vagy utólagos feldolgozás során a környezetbe számtalan vegyi anyagot juttathatnak. Ez különösen érvényes abban az esetben, amikor közvetlenül kapcsolatba kerülünk a műanyagokkal, vagy életünk során ezek a vegyületek napi rendszerességgel hathatnak ránk. Élelmiszereink és italaink csomagolása, ruházatunk és használati eszközeink zömmel műanyagokat tartalmaznak. Az ezekből származó vegyi anyagok, bár kis töménységben vannak jelen, folyamatosan hatnak ránk. A jelenlegi kutatások még nem tisztázták megnyugtatóan ezeknek a kis mennyiségeknek hosszú ideig tartó hatásait és következményeit. Egyes összetevőknek vagy bomlástermékeknek (égetés) nagyobb mennyiségben kifejtett hatásait ismerjük. Ezek gyakran riasztóan hatnak. Sok adalékról vagy bomlástermékről kiderült például, hogy rákos megbetegedést okozhatnak, vagy más, hormonrendszerre és különböző belső szervekre gyakorolt hatásuk betegséget okozhat. Ezért jó tudni, mikor, milyen műanyaggal kerülünk kapcsolatba, mikor és milyen műanyagokat részesítsünk előnyben, vagy kerüljük azokat.

Életünk során a külvilágból testünk biológiai folyamatai számára hasznos és szükséges anyagok mellett számos testidegen vegyület is kerül szervezetünkbe. Szövetünk minden sejtjében percenként több száz (ha nem ezer) kémiai és fizikai reakció, illetve folyamat játszódik le. Ezek szigorú rend és szabályok szerint zajlanak. Minden nem megfelelő, testidegen vegyi anyag és fizikai hatás (szennyeződések és elektromágneses, mágneses terek, mechanikai hatások), amelyeknek mennyisége vagy erőssége meghalad egy biológiaiilag

Hő hatására kiváltott alakemlékezés amorf polimerekben

6. ábra

elfogadható és kezelhető szintet, károsan befolyásolhatja azokat a lebontó és felépítő biológiai folyamatokat, amelyek meghatározzák életünk minőségét, a káros módosulások létrejöttét. Ha ez szervezetünk adott védekezési és javítási szintjét meghaladja, káros elváltozásokat (betegséget) okozhat. A sejt „vegyszerházában” a nem megfelelő „nyersanyag” nem megfelelő terméket hozhat létre. Gondoljunk például a sejt osztódásakor megkétszereződő, szervezetünk normális működéséhez elengedhetetlenül szükséges és örökíthető információkat hordozó kromoszómákra, amelyeknek meghibásodása számtalan betegség forrása. Ha a fent felsorolt aggodalmakra gondolunk, nem mindegy, hogy mit viszünk be szervezetünkbe táplálkozásunk elemeivel és környezetünk megválasztása során. Ajánlott óvakodni a potenciális veszélyektől. Elvégre az emeletről nem az ablakon csak úgy kilépünk az udvarra, vagy nem kortyolunk fővő tejet, mert tudjuk, hogy az bajt okoz. Viszonyuljunk így a műanyagokból szervezetünkbe kerülhető testidegen, károsodást okozható vegyi anyagokkal szemben is. Ezért kell tudatosítanunk ezek milyenségét és hatásaikat. A következőkben, hely szűke miatt nagyon röviden, inkább példaként keresztlül, soroljunk fel pár használt műanyagot és az azokból származó káros hatású vegyületet.

A továbbiakban vegyük górcső alá a különböző műanyagcsaládokat, mindenekelőtt lássuk, hogyan tudjuk azonosítani a műanyagokat, amelyekkel potenciálisan (és valóban) kapcsolatba kerülünk. A jelenleg világviszonylatban érvényes szabály szerint minden műanyag tárgyat gyártó köteles a műanyag terméken feltüntetni annak típusát. Ennek alapján könnyen azonosítható a műanyag (csomagolás, palack, ruhanemű stb.). Mikor egy műanyag tárgyat vásárolunk vagy használunk, ajánlatos ellenőrizni, hogy a tárgyon szerepel-e

MŰANYAGOK JELZÉSEI

1 PET PET/PETE – Polietilén-tereftalát
üdítős, ásványvizés flakonok, poharak,
háztartási- és tisztálkodószerek flakonjai, textilipar

2 HDPE Nagysűrűségű polietilén
játékok, tejes flakonok, mosószerek,
tisztítószeres, samponok, motorolaj flakonjai

3 PVC V vagy PVC – Polivinilklorid
csövek, palackok, műbőrök, csomagolóanyagok,
padlóburkolók, babák

4 LDPE LDPE – Kis-sűrűségű polietilén
fóliák, zacskók

5 PP PP – Polipropilén
palackok, joghurtos dobozok, krémsajtok, egyéb
tejtermékek dobozai, mustáros, ketchupos
flakonok, műanyag edények, tálcák, kulcsok, háztartási
szerek flakonjai

6 PS PS – Polisztirol
habosított hang- és hőszigetelő anyag
csomagolóanyag, poharak

7 OTHER Egyéb műanyagok -ABS, TFPE, PC
műszálas ruhaneműk, edények bevonása,
elektromos szigetelés, elektromos berendezések és
alkatrészek, bútortároló bevonóanyagok gyártása, CD, DVD,
Blu-ray lemezek, szemüveglencse stb.

7. ábra

a műanyagcsaládra utaló kód. Ez egy háromszögbe (möbiusz) írt szám, és alatta a polimer betűkódja (7. ábra).

Mindenki használ eldobható, egyszer használatos műanyag terméket: pohár kávénak vagy hűtőnek, szívószál, tányér és evőeszköz, vagy palack víznek, és a sor tetőlegesen folytatható. A leggyakoribb műanyagfajták a PE, PP, PET, PVC (a cikk végén találhatóak az elnevezések). A polietilén (2-es és 4-es szám a háromszögben) kétfajta lehet: nagy és alacsony sűrűségű (szokták nagy nyomású és alacsony nyomásúként is emlegetni, az előállítás technológia nyomása szerint). A nagy sűrűségű (2-es szám) PE-ből leginkább fóliákat (pl. bevásárló szatyrokat) készítenek. A 4-es PE-ből palackokat gyártanak. Az 5-ös számú a PP, amelyből fólia, palack, tányér, doboz és dobozfedél, vákuumozott pohár készül. A PP-ből készült csomagolásokat húsok, tejtermékek, ketchup, kozmetikai szerek, samponok és mosószerek, illetve edények, poharak, tálcák stb. számára használják. Hőállósága miatt meleg italok (kávé, tea, tej) árusítására is igénybe veszik. A 2-es, 4-es és 5-ös számmal jelölt csomagolások és használati tárgyak PE-ből és PP-ből készülnek. A kutatások döntő többsége azt jelzi, hogy ezeket használva nem jutnak rákkeltő vagy a hormonháztartást károsító anyagok az élelmiszerekbe.

Talán leggyakrabban a PET-palackokkal találkozunk (1-es szám), amely hőre lágyuló műanyag, zömmel palackokat gyártanak belőle. Újrahasznosításkor szálakat készítenek belőle (textíliák). Általában nem tartalmaz sok adalékanyagot, ezért biztonságosnak mondható, de nem ajánlják a palackgyártók az újratöltésüket. Ezt tehát kerüljük.

Más a helyzet a 3-as (PVC), 6-os (PS) és 7-es (más) műanyagokkal. A PVC (jelölésekor néha V) a PE és PP mellett nagyon elterjedt. Csöveket (csatornázás, kábelvédés), padlóburkolókat csomagoló eszközöket készítenek belőle. Aránylag magas az adaléktartalma (DOP) és gyártás során, valamint égetésekor ártalmas vegyületek kerülnek a környezetbe. Egészségre ártalmas, ha lehet, kerüljük. Az amerikai élelmiszer- és gyógyszerellenőrzési hatóság (FDA) elismerte, hogy a PVC monomerje, a vinil-klorid rákkeltő. Ha PVC-csomagolásban forgalmaznak élelmiszereket, az adalékanyaga (DOP és BBP) az élelembe kerülhet. Ezek a vegyületek befolyásolják az endokrinrendszer működését, mert a szervezet női hormonként azonosítja őket. A gyermekeknél kapcsolatba hozhatóak az asztmával és allergiával, rákkeltő, károsítja a májat, veséket, lépét, csontokat és testsúlygyarapodást okozhat. Ezért Európában megtiltották, hogy gyerekjátékok készüljenek PVC-ből.

ILYEN DOBOZBAN ÉRDEMES ÉLELMISZERT TÁROLNI		AJÁNLÁSOK	
ÜVEG ✓	KERÁMIA ✓	PET NE TÖLTSD ÚJRA!	NÉZD MEG A MŰANYAG SZÁMAT ÉS AZ ALAPJÁN DÖNTSI!
MŰANYAG		EZEKET KERÜLD! PVC PS OTHER	<i>Használd minél kevesebb műanyagot</i> !

8. ábra

Talán az elégetésekor keletkező dioxinok (poliklórozott dibenzo-p-dioxinok és dibenzofuránok közös neve) a műanyaggal kapcsolatba hozható legveszélyesebb vegyületek. Ezek stabil, zsírban oldódó, a táplálékláncon keresztül feldúsuló, az emberi zsírszövetben raktározódó, a placentán átjutó, a tejjel kiválasztódó vegyületek. Pár vegyületük rákkeltő hatású.

„Nézzünk a körmére” a polisztirolnak (PS, 6-os szám). Tiszta állapotban rideg és átlátszó. Habosítva hőszigetelésre, csomagolásra használják. A tiszta PS-t néha élelmiszerek csomagolására is használják (poharak, evőeszközök, ételhordó edények, tejtermékek), ami egészségügyi kockázatot jelenthet, mert a PS-ből a monomerje (sztírol) kerülhet az élelmiszerbe. Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) nemzetközi rákkutató intézete lehetséges rákkeltő anyagként tartja számon a sztírolt, amely a hormonháztartásba is beleszólhat, és a termékenységet is befolyásolhatja. Irritálja a bőrt, a szemet, a légzőszerveket, az emésztőrendszert. Negatív hatással van az idegrendszerre, depressziót, fejfájást, kimerültséget okoz.

Az utolsó csoport a 7-es, a más műanyagok világa. Ide tartoznak azok a műanyagok, amelyeket nemcsak a műszaki világban alkalmaznak, mint műszaki és nagyteljesítményű műanyagok, mint amilyen a poliamid, epoxi, polikarbonát stb., hanem a mindennapok technikai anyagai is: ABS, Nylon, epokitt, PUR, ragasztók-kittek stb. Ha betekintünk a hűtőszekrénybe, a belső- és ajtó-műanyagburkolat az ABS, ablakainkat purhabbal szigetelik és ragasztják, a pillanatragasztó akril típusú, az átlátszó „szerves” üveg PMMA, a repülő ablaka PC, és még sorolhatnám a számtalan példát, ami mind a 7-es csoportba tartozik. Ezek nem jelentenek közvetlen veszélyt az egészségre, mivel nem érintkeznek az élelmiszerekkel és italokkal. Azt azonban jó tudnunk, hogy minden műanyag lassan, de folyamatosan bocsát ki olyan vegyi anyagokat, amelyek vagy a polimer lebomlásából származnak (UV, hő), vagy az adalékok lassú, de állandóan a környezetbe történő diffúziójából. Ezek állandóan jelen vannak környezetünkben, néha meg markánsan érezzük is azokat. Ha pár napos távollét után hazamegyünk, érezzük, hogy a levegőben van valami, ami nem a friss illatot jelenti. Ne feledjük, hogy a padlóburkolat, a függöny, bútorbevonat (melaminózott), villanykapcsolók, kábelszigetelések, festékek (alkid), mind műanyagok. Az ebbe a csoportba tartozó műanyagok tartalmaznak BPA-t vagy BPS-t. Tudományos kutatások alapján a bisfenol-A-nak (BPA) való kitettség okozhat rákot (prosztata- és mellrák), felelős lehet a cukorbetegség kialakulásáért, pajzsmirigyzavarokért, asztmáért, elhízásért, meddőségért

és hormonális zavarokért (korai serdülés), degeneratíván hat a női és férfi szaporítószervekre, beleszól az immunrendszerünkbe. A BPA tehát a tudományos élet fókuszába került. Eredményként egyes csomagolóanyag-gyártó cégek biztonságos műanyag csomagolásként nevezték meg „BPA-free” néven forgalmazott termékeket. Amint kiderült, a BPA helyett BPS-t használtak, amelyről nagyon hamar megállapították, hogy annak is hormonháztartást befolyásoló hatása van, sőt egyes kutatók azt állítják, hogy még rosszabb, mint elődje.

A műanyagból készült textíliákkal kapcsolatosan megállapították, hogy hat kilogramm pamut-poliészter összetételű anyag mosógéppel való mosásakor, mosóvízzel a természetbe átlagosan 120 000, poliészter és akrilból készült anyag esetében pedig nagyjából 450 000 mikroműanyag-részecske kerül ki. Ezek a részecskék 1960 óta folyamatosan felhalmozódnak a tengerek-óceánok vízében. Kimutathatóak a tengerek mélyén (még a 10 km mélyen élő élőlények szervezetében is kimutatható a műanyag) és a sarkvidék jegében egyaránt. A halak szervezetében felhalmozódnak, és mi azokat elfogyasztjuk. Mondhatjuk, hogy a táplálékláncon keresztül a műanyag a tányérunkig kerül. Egy kilogramm tengeri sóban akár 600 mikroműanyag-részecske is lehet. A napi ajánlott 4-5 gramm só elfogyasztásával legalább három ilyen részecske kerül szervezetünkbe, amivel a mi „berendezésünk” nem tud mit kezdeni. Egy része a tápcsatornáon keresztül kiürül, de a testünkben való tartózkodása alatt a részleges lebomlás során testidegen vegyületek kerülnek szervezetünkbe.

Ezek után feltehetjük a kérdést: mit kell tennünk egészségünk megőrzése érdekében? Mindent tudunk a műanyagok esetleges káros hatásáról?

Mindenek előtt ne várjunk arra, hogy a kutatók majd eldöntik, vajon a műanyagok valóban biztonságosak-e, miközben a rákos és impotens emberek száma nő. A bajt ajánlott megelőzni. Tegyen mindenki gyakorlatias lépéseket:

Kerüljük a műanyagok használatát, ahol lehet, helyettesítsük azokat hagyományos (természetes) anyagokkal: fával, üveggel, rozsdamentes acéllal, porcelánnal, kerámiával, bőrrrel, gyapjú-, len-, kender-, gyapottextíliákkal. Soha ne használjunk műanyag edényt vagy előre műanyagba csomagolt készletelt a mikrohullámú sütőben. Kisgyerekeknek ne vásároljunk műanyag játékokat, csecsemőkorú gyermeknek ne adjunk folyadékot, csak valódi cumisüvegből. Lehetőleg kerüljük az előre csomagolt ételeket, a konzervek belsejét is műanyag borítja. Kerüljük a műanyag palackos italokat, hűtőket, ásványvizeket. Ezek a szállítás és tárolás idején hőmérsékletváltozásoknak, mechanikai hatásoknak vannak kitéve, amire az asztalra érnek, jó adag káros anyagot tartalmazhatnak.

A műanyaghasználat csökkentése kétszeres haszonnal jár: elsősorban csökkentjük az egészségünk károsodását előidéző testidegen vegyületek bevitelét, másodsorban pedig hozzájárulunk a műanyagok előállítására használt nyersanyagok (kőolaj és földgáz és nem utolsósorban az energia) következő nemzedékek számára való hozzáférésehez. Ez nemcsak tudatos és felelős hozzáállás kérdése, hanem lehetővé tesszük, hogy az említett nem regenerálódó nyersanyagokból hosszabb távon lehesse nélkülözhetetlen termékeket gyártani, mint gyógyszerek, festékek.

Ennek érdekében mindenkinek megvan a lehetősége, hogy konkrét lépéseket tegyen. Az „én megengedhetem magamnak” fajta hozzáállás nemcsak nagyfokú önzőséget jelent, hanem tudatos jövőrombolást is. Mindenki sokat tehet a műanyagok helyettesítése érdekében – már ahol lehet helyettesíteni, mert vannak alkalmazási területek, ahol sokszor létkérdés is lehet a műanyagok használata –, és ne a profithalmozás (kényelmi

9. ábra

vagy anyagi) legyen az elsődleges szempont. Csupán pár ötlet azok számára, akik hajlandóak tenni a jobb jövő és egészség megőrzés érdekében (8. ábra):

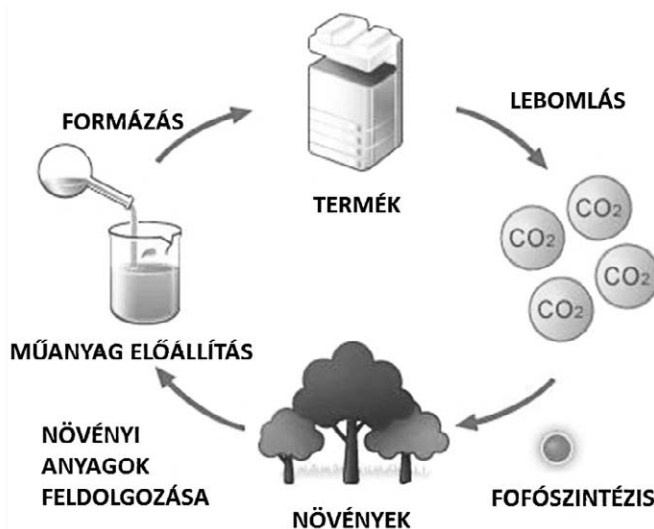
- vásárláskor ne műanyag zacskót használjunk – ha mégis, akkor a tegnapi vásárláskor kapott zacskót vegyük ki a zsebünkől –, hanem textíliából készült, tartósabb szatyrot, vagy vesszőkosarat;
- kerüljük az eldobható műanyag termékeket, pl. a kávé ne az utcán igyunk egy eldobandó pohárból, hanem a vásárlás helyén porceláncsészéből fogyasszuk (még kellemesebb is);
- a piacon az otthonról vitt tárolóedénybe rakjuk az árut;
- lehetőleg válasszuk a csomagolásmentes terméket;
- a műanyag palackok gyakran helyettesíthetők stílusos kulaccsal, termoszsal;
- otthon az élelmet (hűtőben vagy kamrában) üveg-, porcelán-, fém- vagy faedényben tároljunk;
- palackos üdítők és gyümölcslevek helyett készítsünk el magunknak otthon ezeket az italokat, ezzel még a gyümölcsstermelőket is segítjük;
- kertben, veteményesben talajfedésre használjunk természetes anyagokat (lomb, széna stb.);
- eldobható borotva helyett használjunk tartós változatot.

A sor még hosszan folytatható lenne, de meggyőződésem, hogy mindenkinek van még használható és értékes ötlete. Talán a legsürgősebb kérdés az újrafelhasználás és a természetes alapú (környezetben lebomló) műanyagok használata. Ez irányba már vannak életképes ötletek és konkrét lépések is. Sok helyen korlátozzák az egyszer használatos műanyag cikkek forgalmazását, valamint a kevés káros anyagot kibocsátó műanyagok használatát ösztönzik.

A természetes (főként növényi) alapú műanyagalkalmazások előnyei:

- a természetben megújuló alapanyagokat használ (cellulóz, keményítő, növényi olaj, növényi hulladékok, szalma, stb.);
- 60-70%-al csökken a kőolaj és földgáz használata;
- kevesebb adalékanyagot tartalmaz;
- csökken az üvegházhatást előidéző gázok kibocsátása.

Természetesen vannak hátrányai is, például a gyártási technológia még nem tökéletes, és mint fejlesztésben levő módszer, drágább, és a természetes alapú műanyagok termelésének ésszerűtlen növekedése, az élelmiszeripari termelés csökkenéséhez vezethet, ami az élelmiszerárak növekedését

10. ábra

eredményezheti. Mindezek ellenére a járható út a kőolaj és földgáz alapú műanyag helyettesítése a természetes alapú, kevésbé káros és a környezetben gyorsan lebomló műanyagok térhódítása. Már léteznek természetes alapú műanyag használati tárgyak (9. ábra).

Az előrelépés tehát egy többváltozós egyenlet megoldása lenne. Megszüntetni a környezet műanyagokkal való szennyezését, és életterünkben a minket érintő veszélyes vegyületeket kibocsátó műanyagok részarányát csökkenteni. Ezzel tulajdonképpen az ökológiai lábnyomunkat csökkentenénk, azaz személyes környezetterhelésünket (és a ránk ható káros hatásokat) egy elfogadható érték alá kényszerítenénk. Ha minél többen jó példát mutatnánk, másokat is változásra ösztönöznénk. A természetes alapú műanyagok és biológiai lebomtható műanyagok használata a jövő útja. Ezeknek jelenléte életterünkben kevésbé ártalmas és a környezetet nem szennyezik (10. ábra).

Rövidítések:

- BPA – biszfenol-A
- BPS – biszfenol-S (szulfon származék)
- DOP – dioktil-ftalát (lágyító)
- EP – epoxigyanta
- PA – poliamid (pl. Nylon)
- PC – polikarbonát
- PE – polietilén
- HDPE – magasnyomású (nagyfajsúlyú) polietilén
- LDPE – alacsony nyomású (alacsony sűrűségű) polietilén
- PET v. PETE – polietilén-tereftalát
- PMMA – polimetil-metakrilát (plexi)
- PP – polipropilén
- PS – polisztirol
- PTFE – poli-tetrafluor-etilén (teflon)
- PUR – poliuretán

Könyvészet:

- Tim A. Osswald, Georg Menges: *Materials Science of Polymers for Engineers*. Hauser Publ. New York, 1996
- Pukánszky Béla: *Műanyagok*. Műegyetemi Kiadó, Budapest, 1995
- Bodor Géz, Vas László M.: *Polimerek szerkezetana*. Műegyetemi Kiadó, Budapest, 2000
- Czvikovszky Tibor, Nagy Péter, Gaál János: *A polimertechnika alapjai*. KFHI Központ, 2007

